

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ ҚОШИДАГИ
ЮРИСТЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ МАРКАЗИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc 07/27.02.2020. Yu/108.01-
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

РАСУЛОВ ЖУРАБЕК АБДУСАМИЕВИЧ

**МАЖБУРИЙ МЕҲНАТНИ ТУГАТИШ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО
СТАНДАРТЛАРНИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ
ҚОНУНЧИЛИГИГА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ**

12.00.10 – Халқаро ҳуқуқ

**Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2021

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати мундарижаси

Contents of dissertation abstract of the Doctor of Philosophy (PhD)

Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)

Расулов Журабек Абдусамиевич

Мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро стандартларни
Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигига имплементация қилиш
масалалари..... 3

Rasulov Jurabek Abdusamievich

The issues of implementation of international standards on the abolition of
forced labour into the legislation of the Republic of
Uzbekistan..... 27

Расулов Журабек Абдусамиевич

Вопросы имплементации международных стандартов по упразднению
принудительного труда в законодательство Республики
Узбекистан..... 47

Эълон қилинган ишлар рўйхати

List of published works
Список опубликованных работ 52

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ ҚОШИДАГИ
ЮРИСТЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ МАРКАЗИ ХУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc 07/27.02.2020. Yu/108.01-
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

РАСУЛОВ ЖУРАБЕК АБДУСАМИЕВИЧ

**МАЖБУРИЙ МЕХНАТНИ ТУГАТИШ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО
СТАНДАРТЛАРНИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ
ҚОНУНЧИЛИГИГА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ**

12.00.10 – Халқаро ҳуқуқ

**Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2021

Филсофа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси **Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссиясида R2021.1.PhD/Уш124** рақам билан руйхатга олинган.

Диссертация иши Тошкент давлат юридик университетида бажарилган

Диссертация автореферати уч тилда (Ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифасида (www.uzmarkaz.uz) ва «ZiyoNet» Ахборот таълим порталида (www.ziynet.uz) жойлаштирилган

Илмий раҳбар: Тодлабаев Мирзатилло Алишерович
юридик фанлар доктори, доцент

Расмий оппонентлар: Адилқариев Ҳажимурод Тухтамуродович
юридик фанлар доктори, профессор

Эшматова Феруза Фарходовна
юридик фанлар доктори (DSc)

Ўтказиш ташкилати: Ўзбекистон Республикаси
Бош прокуратураси Академияси

Диссертация ҳимояси Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги қошидаги Юристлар малакасини ошириш маркази хузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.07/27.02.2020.Уш/108.01 рақамли илмий кенгашнинг 2021 йил «20» сентябрь кuni соат 15.00 даги мажлисида бўлиб ўтди. (Манзил: 100052, Тошкент шаҳар, Катта Дархон кучаси, 6-уй. Тел.: (99871) 234-56-02; e-mail: uzmarkaz@adliya.uz).

Диссертация билан Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги қошидаги Юристлар малакасини ошириш маркази Ахборот-ресурс марказида таништириш мумкин (**4847**-рақам билан руйхатга олинган). (Манзил: 100052, Тошкент шаҳар, Катта Дархон кучаси, 6-уй. Тел.: (99871) 234-56-02).

Диссертация автореферати 2021 йил «31» август кuni тарқатилди
(2021 йил «31» август даги 4 рақамли реестр баённомаси).

А.А. Отажонов
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш раиси, юридик фанлар доктори, профессор

Ш.Н. Раҳманов
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш раиси, юридик фанлар доктори

И.М. Умаратунов
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш қошидаги Илмий семинар раиси урдинбосари, юридик фанлар доктори

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунё микёсида глобаллашувнинг чуқурлашуви меҳнаткашларнинг эркин ва ихтиёрий танланган муносиб меҳнат шароитларида фаолият юритиши учун ҳуқуқий асосларни такомиллаштиришни талаб қилмоқда. Халқаро Меҳнат Ташкилотининг (ХМТ) маълумотларига кўра, бугунги кунда дунёда 40,3 миллион киши замонавий куллик, шу жумладан 24,9 миллион киши мажбурий меҳнат ва 15,4 миллион киши мажбурий никоҳ ҳолатида қолмоқда. Замонавий куллик жабрдийдаларининг ҳар тўрттадан бирини болалар ташкил қилади¹. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) Бош Ассамблеяси томонидан қабул қилинган 2030 йилгача бўлган даврда БМТ Глобал кун тартиби Барқарор ривожланиш мақсадларининг 8.7-бандида аъзо-давлатларни мажбурий меҳнат, замонавий куллик ва одам савдосини тугатиш, болалар меҳнатининг энг ёмон шакллари тақиқлаш ҳамда бекор қилиш бўйича тезкор ва самарали чораларни кўриш бўйича вазифалар белгиланди².

Жаҳонда мажбурий меҳнат ва унинг замонавий шакллари ташкил қилувчи амалиётларнинг ҳуқуқий табиати, халқаро меҳнат стандартлари тизимида мажбурий меҳнатни тугатиш принципининг ўрни ва аҳамияти, мажбурий меҳнатдан фойдаланганлик учун жавобгарлик белгилаш, ХМТнинг мажбурий меҳнатни тугатишга оид фундаментал конвенцияларининг аҳамияти, мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш муаммолари, мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича институционал механизмларни такомиллаштириш бўйича тадқиқотлар ўтказишга алоҳида аҳамият берилмоқда.

Республикамызда мажбурий меҳнатни тугатишга, шунингдек болалар меҳнатининг энг ёмон шакллари тақиқлашга оид халқаро стандартларни имплементация қилиш, мажбурий меҳнатга қарши кураш самарадорлигини ошириш, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини кафолатли ҳимоялаш ҳамда халқаро майдонда давлатимиз имиджини ошириш масаласига устувор вазифа сифатида қаралмоқда. Бунга Ўзбекистон Республикаси томонидан ХМТнинг мажбурий меҳнатни тугатиш ва болалар меҳнатининг энг ёмон шакллари тақиқлашга оид 5 та халқаро ҳужжатнинг ратификация қилиниши, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 30 июлдаги “Одам савдосига ва мажбурий меҳнатга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар

¹ Fundamental Principles and Rights at Work Branch (fundamentals) // <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/departments-and-offices/governance/fprw/lang-en/index.htm> (муросжаат қилинган сана 24.06.2021)

² Employment, decent work for all and social protection // <https://sdgs.un.org/rw/goals/goal8> (муросжаат қилинган сана 24.06.2021)

тўғрисида”ги ПФ-5775-сон Фармони³ мисол бўлади.

Ушбу диссертация тадқиқоти Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2020 йил 29 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси, Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 20 октябрдаги “Аҳоли бандлиги тўғрисида”ги қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси, 2019 йил 30 июлдаги “Одам савдосига ва мажбурий меҳнатга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5775-сон Фармони, Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 20 октябрдаги “2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасида миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 841-сон қарори ва бошқа қонун ҳужжатларининг ижросини муайян даражада амалга оширишга хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялар ривожланишининг асосий устувор йўналишларига мослиги. Мазкур диссертация республикада фан ва технологиялар ривожланишининг I. “Демократик ва ҳуқуқий жамиятнинг маънавий-ахлоқий ва маданий ривожлантириш, инновацион иқтисодий шакллантириш” устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартларни миллий қонунчиликка имплементация қилишнинг айрим жиҳатлари мамлакатимиз олимлари А.Х.Саидов, М.А.Тиллабаев, Г.Юлдашева, Б.И.Исмаилов, Г.А.Маткаримова, А.Б.Ғафуров, Х.М.Юнусов, О.Р.Сулайманов, А.Р.Мўминов, Н.А.Нугманов, Ш.Н.Рахмонов, Ш.К.Ганибаева, М.Ю.Гасанов, М.М.Махаматов, Ф.У.Хамдамова асарларида таҳлил этилган.

Хусусан, М.Махаматовнинг диссертация тадқиқотида Ўзбекистон Республикасининг ХМТ билан ҳамкорлигининг халқаро-ҳуқуқий асослари, мазкур ташкилот конвенция ва тавсияларининг Ўзбекистон қонунчилигига имплементацияси ва уларнинг мониторингига доир масалалар тадқиқ қилинган.

Мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартларнинг юридик табиати, уларнинг шаклланиши ва ривожланиши, мажбурий меҳнат тушунчасини ташкил қилувчи элементларнинг мазмуни, мажбурий меҳнат ва у билан боғлиқ амалиётларнинг замонавий шакллари, мажбурий меҳнатдан фойдаланганлик учун жавобгарлик чораларини белгилаш, мажбурий меҳнатга қарши курашиш бўйича институционал механизмларнинг назарий ва амалий жиҳатлари хорижий олимлар ва тадқиқотчилар N.Valticos, L.Thomas, M.Kern, C.Sottas, B.Andrees, V.A.Leary, C.Thomas, M.Oelz, X.Beaudonnet, A.Bronstein, E.Gravel, N.Rubin, R.F.Meknassi, К.Гусов,

---

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 30 июлдаги “Одам савдосига ва мажбурий меҳнатга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5775-сон Фармони // <https://lex.uz/docs/4616405>.

Н.Лютов, С.Головина, Д.Бекашев, О.Новикова, Н.Глухова, А.Лушников, М.Лушникова, Р.Давлетгильдеев, В.Микрина томонидан тадқиқ қилинган⁴.

Халқаро инсон ҳуқуқлари назариясида мазкур муаммонинг илмий ўрганилганлик даражаси шуни кўрсатадики, илмий тадқиқотларда инсон ҳуқуқларига оид халқаро стандартларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш, ХМТ билан Ўзбекистон Республикаси ўртасидаги алоқаларнинг ҳуқуқий жиҳатлари, халқаро меҳнат стандартларининг шаклланиши ва ривожланиши каби масалалар ўрганилган.

Мазкур тадқиқотларнинг таҳлили мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартларни Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига имплементация қилишнинг назарий ва амалий масалалари комплекс ўрганилмаганлигини кўрсатди.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация мавзуси Тошкент давлат юридик университетининг 2020 йил 27 августда тасдиқланган 2020-2021 ўқув йилига мўлжалланган илмий-инновацион ишлар режасига киритилган.

Тадқиқотнинг мақсади мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартларни Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига имплементация қилишнинг назарий-методологик асосларини, мажбурий меҳнатга қарши курашишнинг халқаро ва миллий механизмларини такомиллаштириш бўйича илмий асослантилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

“мажбурий меҳнат” тушунчасининг ҳуқуқий табиатини тадқиқ этиш, хорижий мамлакатлар ва Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида мажбурий меҳнат тушунчаси қўлланилишини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилиш орқали миллий қонунчиликни такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш;

мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро стандартларнинг шаклланиши ва ривожланиши тенденцияларини ўрганиш орқали даврлаштириш ҳамда унинг ўзига хос хусусиятларини кўрсатиш;

мажбурий меҳнатни тугатишга оид универсал ва минтақавий халқаро шартномаларнинг юридик табиатини таҳлил қилиш ҳамда уларни Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига имплементация қилиш истиқболларини белгилаш;

мажбурий меҳнатни қўллаганлик учун жавобгарликни белгилаш бўйича халқаро шартномалар, хорижий мамлакатлар қонунчилиги ва миллий қонунчиликни қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилиш орқали миллий қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсиялар тайёрлаш;

Ўзбекистон Республикасида мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича институционал механизмларнинг шаклланиш босқичларини ўрганиш ва ушбу механизмларни такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш.

---

⁴Бу ва бошқа муаллифларнинг илмий ишлари диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида кўрсатилган.

Тадқиқотнинг объекти мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартларни Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига имплементация қилиш юзасидан вужудга келадиган халқаро-ҳуқуқий муносабатлар ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартлар, Ўзбекистон Республикаси миллий қонунчилиги, халқаро шартномаларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш усуллари, мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро ва миллий механизмлар ҳисобланади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот жараёнида таҳлил ва синтез, социологик, умумлаштириш, тизимли ёндашув, қиёсий-ҳуқуқий, юридик-техник, тарихий-ҳуқуқий ва статистик маълумотлар таҳлили каби усуллардан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

халқаро стандартларга мувофиқ “мажбурий меҳнат” ва “зўраки меҳнат” атамаларининг турли хусусиятларга эга меҳнатга мажбурлаш ҳолатларида қўлланилиши лозимлиги асослантирилган;

мажбурий меҳнат ва у билан боғлиқ амалиётларни тугатиш юзасидан халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларнинг яхлит тизими шаклланганлиги илмий асослантирилган;

мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартларнинг шаклланишини ҳар бир даврнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, беш босқичга бўлинган ҳолда даврлаштирилиши асослантирилган;

мажбурий меҳнат билан боғлиқ амалиётлар учун жазо чоралари ҳар қандай шаклдаги мажбурий меҳнат ҳолатлари учун қўлланилиши лозимлиги, уларнинг содир этилган жиноятнинг оғирлигига мутаносиб бўлиши, жавобгарлик белгиловчи қонун ҳужжатларининг самарали ижросини таъминлаш зарурлиги асослантирилган;

мажбурий меҳнатга қарши курашда меҳнат инспекциялари ролини кучайтириш мақсадида ХМТ доирасида мажбурий меҳнатни тугатишда меҳнат инспекциялари фаолиятини тартибга солувчи халқаро шартномани қабул қилиш зарурати асослантирилган;

Ўзбекистонда мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича институционал механизмларнинг шаклланиши ва ривожланиши ҳар бир даврнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб икки даврга бўлиниши, мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича миллий мониторинг тизими шаклланганлиги асослантирилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексида белгиланган мажбурий меҳнатнинг ҳуқуқий тавсифини халқаро стандартлар талабларига мувофиқлаштириш, мажбурий меҳнат ҳисобланмайдиган ҳолатларни қатъий белгилаш орқали миллий қонунчиликни такомиллаштиришга доир тақлифлар ишлаб чиқилган;

фавқулодда ҳолатлар шароитида шахсларни мажбурий тарзда ишларга жалб қилиш тартиби, бундай шахсларнинг тоифалари, уларга нисбатан

кафолатлар ва компенсацияларни белгилаш тартиби ва миқдори, бундай шароитларда фуқароларнинг меҳнат ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини таъминлашга оид нормаларни қонунчиликка киритиш бўйича таклиф ишлаб чиқилган;

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 148²-моддаси ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 51-моддаси диспозициясидан “маъмурий тарзда” сўзларини чиқариб ташлаш мажбурий меҳнатни қўллайдиган ҳар қандай шахсни тегишлича жиноий ва маъмурий жавобгарликка тортишга имкон бериши юзасидан таклиф берилган;

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг XII бобини иш берувчининг ходимни меҳнатга мажбурлаганлиги натижасида етказилган зарарни тўлаш мажбуриятини кўзда тутувчи 187¹-модда билан тўлдириш юзасидан таклиф ишлаб чиқилган;

мажбурий меҳнатдан жабр кўрган ишчининг ҳуқуқларини тиклаш чораларини белгилаш, хусусан, мажбурий меҳнатдан озод қилиш ёки меҳнат шартномасини расмийлаштириш, иш ҳақи суммасини ундириш, маънавий зарарни қоплаш, мажбурий меҳнат шароитида ишлаган давр учун меҳнат стажини тасдиқлаш кабиларни меҳнат ва фуқаролик қонунчилигига киритиш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот натижалари халқаро ҳуқуқ ва миллий қонунчилик нормалари, хорижий давлатлар тажрибаси, ҳуқуқни қўллаш амалиёти ва статистик маълумотларни таҳлил қилиш йўли билан асослантилган. Тадқиқот ишида фойдаланилган материаллар тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилган. Тадқиқот натижалари апробациядан ўтказилган, нуфузли миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинган. Олинган натижалар ваколатли органлар томонидан тасдиқланган ва амалиётга жорий қилинган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Мазкур тадқиқот натижасида олинган илмий хулосалардан илмий-тадқиқот фаолиятида, “Халқаро оммавий ҳуқуқ”, “Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ҳуқуқ”, “Инсон ҳуқуқлари”, “Халқаро меҳнат ҳуқуқи” ва “Меҳнат ҳуқуқи” каби фанларни, меҳнат инспекцияси, касаба уюшмалари, юридик хизматлар ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар ходимларининг малакасини ошириш бўйича ўқув курсларини илмий-назарий бойитишда, маърузалар ва амалий машғулотларни ўтказишда, ўқув ва услубий қўлланмаларни тайёрлашда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти меҳнат, маъмурий, жиноий ва бошқа соҳаларга оид қонун ҳужжатларини тайёрлаш ва қабул қилишда фойдаланилишида, мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича институционал механизмларни такомиллаштиришда намоён бўлади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро стандартларни Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига имплементация қилиш масалалари бўйича олиб борилган илмий тадқиқот натижалари қуйидагиларда фойдаланилган:

мажбурий меҳнатни тақиқлаш принципини қонунчиликда мустаҳкамлаш тўғрисидаги таклиф Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 20 октябрдаги “Аҳоли бандлиги тўғрисида”ги ЎРҚ-642-сонли Қонунига “5-модда. Аҳоли бандлиги соҳасидаги асосий принциплар” моддасининг тўққизинчи хатбошисига “мажбурий меҳнатни тақиқлаш, яъни бирор-бир жазо қўллаш таҳдиди билан иш бажаришга мажбурлашни тақиқлаш” таҳририда киритилган (*Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг 2021 йил 6 апрелдаги 02/5-391-сонли далолатномаси*). Ушбу таклиф мажбурий меҳнатни тақиқлашни нафақат меҳнат ҳуқуқи билан тартибга солинадиган муносабатлар доирасида, балки ижтимоий муносабатларнинг барча соҳаларида бундай амалиётнинг тақиқланишини мустаҳкамлашга хизмат қилган;

вояга етмаган шахсни мажбурий меҳнатга жалб қилганлик учун жиноий жавобгарлик белгилаш тўғрисидаги таклиф “Ўзбекистон Республикасининг Жиноят, Жиноят-процессуал кодексларига ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 12 февралдаги ЎРҚ-673-сонли Қонунига “1-модда. Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган 2012-ХП-сонли Қонуни билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига қуйидаги қўшимча ва ўзгартишлар киритилсин: 3) 148²-модда иккинчи қисмининг диспозициясидаги “худди шундай қилмиш учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин” деган сўзлар чиқариб ташлансин;” таҳририда киритилган (*Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг 2021 йил 6 апрелдаги 02/5-391-сонли далолатномаси*). Ушбу таклиф вояга етмаган шахсни мажбурий меҳнатга жалб қилганлик учун жиноий жавобгарлик белгилаган ҳолда бундай тоифадаги шахслар ҳуқуқларининг амалий ҳимоясини таъминлаш, миллий қонунчиликни Ўзбекистон Республикаси томонидан ратификация қилинган ХМТнинг 29-сонли ва 182-сонли конвенциялари талаблари билан мувофиқлаштиришга хизмат қилган;

мажбурий меҳнат ўз хизматларини ихтиёрий равишда таклиф қилмаган ҳар қандай шахсдан, ҳар қандай жазо таҳдиди остида талаб қилинадиган ҳар қандай иш ёки хизматни бажариш ҳисобланишига оид таклиф Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 8 февралдаги 60-сон қарори билан тасдиқланган Одам савдосидан жабрланган ёки одам савдосидан жабрланган деб тахмин қилинаётган шахсларни идентификация қилиш ва қайта йўналтириш тартиби тўғрисидаги низомнинг 8-иловасига “3.3. Мажбурий меҳнат. Мажбурий меҳнат — бу шахс ўз хизматларини ихтиёрий равишда таклиф қилмаган, ҳар қандай жазо таҳдиди остида ҳар қандай шахсдан талаб қилинадиган ҳар қандай иш ёки хизматни бажаришдир” таҳририда киритилган (*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Юридик таъминлаш бошқармасининг 2021 йил 4 майдаги 12-18-7-сонли далолатномаси*). Ушбу таклиф одам савдосидан жабрланган шахсларни идентификация қилишда меҳнатга мажбурланиш ҳолатларини

аниқ белгилаш орқали меҳнат ва жинойий қонунчиликни такомиллаштиришга хизмат қилган;

мажбурий меҳнатдан фойдаланишни тақиқлаш соҳасида давлатларнинг жавобгарлигини кучайтириш; ёшларни меҳнатга мажбурлашнинг ҳар қандай шаклларида химоя қилиш ва уларнинг меҳнат бозорига чиқишлари учун мавжуд тўсиқларни бартараф этиш; меҳнат соҳасидаги зўравонлик ҳолатлари жабрдийдалари учун ҳуқуқий химоя воситаларидан фойдаланиш ҳамда уларга етказилган зарарни қоплаш имкониятини тақдим этишга оид таклифлари БМТ Инсон ҳуқуқлари кенгашининг резолюцияларини ишлаб чиқишда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикасининг Женева шаҳридаги БМТ бўлинмаси ва бошқа халқаро ташкилотлардаги Доимий ваколатхонасининг 2021 йил 4 февралдаги UZ/UN/21-35-сонли далолатномаси*). Ушбу таклиф зўраки ёки мажбурий меҳнат жабрдийдалари учун уларга етказилган зарарни қоплаш орқали ҳуқуқий химояни тақдим этишнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришга хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 5 та илмий-амалий анжуманда, жумладан 3 та халқаро, 2 та республика миқёсидаги илмий-амалий конференцияда муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича жами 15 та илмий иш, жумладан, миллий журналларда 8 та, хорижий журналларда 2 та, илмий анжуманларда 5 та мақола ва тезислар нашр этилган.

Диссертациянинг ҳажми ва тузилиши. Диссертация таркиби кириш, учта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат. Диссертациянинг ҳажми 144 бетни ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириш** қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати, тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига мослиги, тадқиқ этилаётган муаммонинг ўрганилганлик даражаси, диссертация мавзусининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги, тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари, объекти ва предмети, усуллари, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижаси, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти, уларнинг жорий қилинганлиги, тадқиқот натижаларининг апробацияси, натижаларнинг эълон қилинганлиги, диссертациянинг ҳажми ва тузилиши ёритиб берилган.

Диссертациянинг **“Мажбурий меҳнат тушунчасининг назарий-ҳуқуқий масалалари ва мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартларнинг генезиси”** деб номланган биринчи бобида **“мажбурий меҳнат”** тушунчасининг ҳуқуқий тавсифи ва халқаро шартномаларда қўлланилиши, мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро стандартларнинг шаклланиши ва ривожланиш босқичлари, халқаро меҳнат стандартларининг

ўзига хос хусусиятлари, Ўзбекистон Республикаси ва хорижий мамлакатлар қонунчилигида мажбурий меҳнат тушунчаси қўлланилиши қиёсий-ҳуқуқий жиҳатлари тадқиқ этилган бўлиб, ХМТнинг 1930 йилги Зўрлаб ишлатиш ёки мажбурий меҳнат тўғрисидаги 29-сонли конвенцияси ҳамда бошқа халқаро шартномаларда қабул қилинган “зўраки меҳнат” ва “мажбурий меҳнат” тушунчасининг турли хусусиятга эга ҳолатларда қўлланилиши, зўраки меҳнат ва мажбурий меҳнат масалаларига оид Ўзбекистон қонунчилигида меҳнатга мажбурлашнинг ҳар қандай ҳолати учун ягона тушунча сифатида “мажбурий меҳнат” атамасидан фойдаланилаётганлиги таъкидланган.

“Зўраки меҳнат” ва “мажбурий меҳнат” тушунчалари ХМТ 29-сонли конвенциясининг инглиз тилидаги матнида “forced labour” ва “compulsory labour”, немис тилидаги матнида “zwangsarbeit” ва “pflichtarbeit”, рус тилидаги матнида “принудительный труд” ва “обязательный труд” атамалари тарзида ишлатилган. БМТ, ХМТ, Европа Кенгаши ва бошқа халқаро ташкилотлар томонидан қабул қилинган инсон ҳуқуқларига оид халқаро шартномаларда шахснинг ихтиёрига зид равишда, унга нисбатан бирор-бир жазони қўллаш ёки уни қўллаш билан таҳдид қилиш орқали фойдаланилган меҳнат масалаларида “зўраки меҳнат” (“forced labour”) атамасини, ўзида мажбурлаш элементларини ҳам намоён қилсада, бирор-бир ишни бажариш зарурати туфайли давлат томонидан (ҳарбий хизмат, фавқулодда вазиятларда бажариладиган, суднинг ҳал қилув қарорига асосан) иш ёки хизматни бажариш талаб қилинадиган ҳолатларда “мажбурий меҳнат” (“compulsory labour”) атамасини қўллаш лозимлиги қайд этилган.

“Зўраки ёки мажбурий меҳнат” атамаси ХМТнинг 29-сонли конвенциясига асосан қуйидагича тарзда қабул қилинган: *“ихтиёрий равишда ўз хизматларини тақлиф этмаган ҳар қандай шахсдан ҳар қандай жазолаш таҳдиди остида талаб қилинадиган ҳар қандай иш ёки хизмат”*⁵. Кейинчалик кўплаб универсал ва минтақавий халқаро шартномалар, мамлакатларнинг миллий қонунчилигида ушбу таъриф асос сифатида олинган. Мазкур таърифнинг муҳим элементлари ҳисобланган *“ихтиёрий равишда хизматини тақлиф қилмаслик”* ва *“жазолаш билан таҳдид қилиш”*нинг ҳуқуқий табиати қатор олимлар (В.Andrees, М.Kern, С.Sottas)нинг тадқиқотлари асосида таҳлил қилиниб, мажбурий меҳнат ҳолатида “жазолаш билан таҳдид қилиш” албатта жиноий жазо шаклига эга бўлмаслиги, унинг ўрнига имтиёз ва баъзи-бир устунликлардан маҳрум қилиниш содир бўлиши мумкинлиги, “ўз хизматларини ихтиёрий тақдим этиш” эркинлигини бузадиган мажбурлашнинг ташқи ёки билвосита кўриниши нафақат ҳокимият органларининг ҳаракатлари билан, балки иш берувчилар томонидан амалга ошириладиган чоралар натижасида содир бўлиши мумкинлиги қайд этилади.

Тадқиқотчи немис олимаси В.Andreesнинг фикрларини ривожлантирган ҳолда шахсга нисбатан жисмоний тазйиқ ўтказиш ёки унинг эркини

---

⁵https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312174:NO.

чегаралаш, хатто жабрдийдага ёки унинг яқинларига ўлим билан таҳдид қилиш кабилар мажбурлаб ишлатишнинг энг кескин кўринишларидан эканлигини таъкидлайди. Шу муносабат билан, мажбурий меҳнат масалаларига ҳуқуқий баҳо беришда, энг аввало, мазкур амалиётга инсон ҳуқуқларининг, хусусан шахснинг муносиб меҳнат шароитларида эркин фаолият олиб бориш ҳуқуқининг кўпол бузилиши сифатида ёндашилиши лозимлиги эътироф этилади.

Диссертацияда зўраки ёки мажбурий меҳнат тушунчасининг ҳуқуқий табиатини турли манбалар асосида таҳлил қилган ҳолда мазкур тушунчанинг тўртта юридик элементи мавжуд эканлиги эътироф этилади: иш ёки хизмат; ҳар қандай шахс; иш ёки хизматнинг ихтиёрий хусусиятга эга бўлмаслиги; ишни бажармаганлик учун жазолаш таҳдидининг мавжудлиги. Меҳнатга мажбурланиш ҳолатларида шахснинг ҳуқуқлари ҳимоясини таъминлашда ушбу элементларнинг ҳар бирига ҳуқуқий баҳо берилиши лозимлиги таъкидланади.

Тадқиқотчи халқаро меҳнат стандартларининг ҳуқуқий табиати борасида олимлар А.Саидов, А.Мўминов, М.Тиллабаев, О.Сулайманов, М.Махаматов, Ф.Хамдамова, Н.Люттов, N.Valticos, M.Humblet, M.Zarka-Martresларнинг фикрларига қўшилган ҳолда мазкур стандартларнинг универсаллиги ва мослашувчанлиги уларнинг ўзига хос хусусиятлари эканлигини, шунингдек, халқаро меҳнат стандартлари сифатида нафақат конвенция ва тавсиялар, балки декларацияларни ҳам эътироф этиш муҳимлигини таъкидлайди.

Диссертант мажбурий меҳнат масалаларини хорижий мамлакатлар ва Ўзбекистон қонунчилигининг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили асосида ўрганган ҳолда, аксарият мамлакатлар конституцияларида (Ҳиндистон, Бангладеш, Судан, Афғонистон, Япония, Россия Федерацияси, Миср Араб Республикаси, Қозоғистон, Озарбайжон) мажбурий меҳнатга йўл қўйилмаслиги, унинг бирон-бир қўшимча шартларсиз тақиқланиши, мажбурий меҳнатдан фойдаланганлик учун жавобгарлик белгиланиши мумкинлигига оид нормалар белгиланганлигини таъкидлайди. Шунингдек, мажбурий меҳнатнинг тақиқланиши аксарият МДҲ мамлакатларида (Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон, Россия Федерацияси, Арманистон) меҳнат қонунчилигининг асосий принципларидан бири сифатида мустаҳкамланганлиги, баъзи мамлакатларда (Буюк Британия, Сальвадор, Камерун, Лаос, Ҳиндистон) эса мажбурий меҳнат ва қуллик меҳнатини тақиқлашга қаратилган махсус қонун ҳужжатлари қабул қилинганлиги эътироф этилади.

Тадқиқотчи Ўзбекистон қонунчилигида мажбурий меҳнат тушунчасининг қўлланилиши билан боғлиқ ҳолатларни халқаро меҳнат стандартлари ва хорижий мамлакатлар қонунчилиги асосида қиёсий таҳлил қилган ҳолда, бу борада ўзаро номувофиклик сезиларли эканлигини таъкидлайди. Миллий қонунчилигимизда (Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Меҳнат кодекси, “Аҳоли бандлиги тўғрисида”ги Қонуни) мажбурий меҳнат тушунчасини қўллашда қонун ижодкорлари ХМТнинг

29-сонли конвенциясидаги таърифни сезиларли даражада таҳрир қилган, бу эса мажбурий меҳнатнинг ҳуқуқий таърифни жиддий камчилик билан қабул қилинишга олиб келган. Миллий қонун ҳужжатларида халқаро меҳнат стандартларида белгиланган мажбурий меҳнат тушунчасидан “шахснинг ўз хизматларини ихтиёрий равишда таклиф қилмаслиги” элементи тушириб қолдирилган. Мазкур элементнинг мажбурий меҳнат таърифига киритилмаслиги уни ҳуқуқий жиҳатдан тўғри талқин қилиш имконини бермаслиги қайд этилади.

Тадқиқотчи халқаро меҳнат стандартлари, хорижий мамлакатлар қонунчилиги ва олимларнинг илмий изланишларини таҳлил қилган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 7-моддасида келтирилган “мажбурий меҳнат” тушунчасини қуйидаги таҳрирда ўзгартиришни таклиф қилади: *“Зўраки ёки мажбурий меҳнат – ихтиёрий равишда ўз хизматларини таклиф этмаган ҳар қандай шахсдан ҳар қандай жазолаш таҳдиди остида талаб қилинадиган ҳар қандай иш ёки хизматни англатади”*.

Диссертацияда мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро-ҳуқуқий стандартларнинг шаклланиши ва ривожланиш жараёнларини ҳар бир даврнинг ўзига хос хусусиятлари, меҳнатга мажбурланиш шакл ва кўринишларининг ўзгариб бориши, бу жараёнларга давлатлардаги сиёсий, иқтисодий ва мафкуравий омилларнинг таъсирини олимлар L.Thomas, N.Valticos, D.Murray, H.Thomas, D.Richardson, О.Новикованинг ёндашувлари таҳлили асосида ўрганилган ҳолда, уларни даврлаштиришнинг мақсадга мувофиқлиги таъкидланади ва қуйидаги *беш босқичга* бўлиш таклиф этилади: *биринчи босқич* – 1815 йилдан 1930 йилгача бўлган давр, *иккинчи босқич* – 1930-1950 йиллардан иборат давр, *учинчи босқич* – 1950-1960 йилларни ўз ичига оладиган давр, *тўртинчи босқич* – 1970-йиллардан бошланиб 2000-йилларнинг бошларига қадар бўлган давр; *бешинчи босқич* – 2000-йиллардан бошлаб 2021 йилгача бўлган давр ҳамда ҳар бир даврнинг хусусиятлари асослангирилади.

БМТ, ХМТ ҳамда кўплаб минтақавий ташкилотлар доирасида мажбурий меҳнат масаласининг турли жиҳатларига оид халқаро ва минтақавий ҳужжатлар қабул қилинганлиги ва ҳозирги кунга келиб, мажбурий меҳнат ва у билан боғлиқ амалиётларни тугатиш бўйича халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларнинг яхлит тизими шаклланганлиги юзасидан хулосага келинади. Тадқиқотчи мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро стандартларнинг шаклланишида ХМТнинг иккита фундаментал конвенцияси – Зўрлаб ишлатиш ёки мажбурий меҳнат тўғрисидаги 29-сонли конвенция ва Мажбурий меҳнатни тугатиш тўғрисидаги 105-сонли конвенция асос солувчи аҳамиятга эга бўлганлигини, мазкур конвенциялар қоидалари кейинчалик нафақат кўплаб халқаро ва минтақавий ҳужжатларда, балки давлатларнинг ички қонунчилиқ ҳужжатларида ҳам ўз аксини топганлигини таъкидлайди.

Диссертациянинг **“Мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро шартномаларнинг ҳуқуқий табиати”** деб номланган иккинчи бобида мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича универсал ва минтақавий

шартномаларнинг ҳуқуқий табиати, ХМТнинг мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича фундаментал конвенцияларининг моҳияти, халқаро шартномалар ва хорижий мамлакатлар қонунчилигида мажбурий меҳнатдан фойдаланганлик учун жавобгарлик масалалари таҳлил қилинган. БМТ, ХМТ ва минтақавий ташкилотлар доирасида имзоланган аксарият халқаро шартномаларда мажбурий меҳнатни тугатишга оид нормалар асосан “қаттиқ ҳуқуқ” (hard law) нормалари сифатида қабул қилинганлиги, мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича асосий конвенцияларни тўлдирувчи қоидалар эса “юмшоқ ҳуқуқ” (soft law) нормалари хусусиятига эга эканлиги қайд этилади. ХМТ доирасида қабул қилинган “юмшоқ ҳуқуқ” нормаларида мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича асосий (фундаментал) конвенцияларни тўлдирувчи шундай қоидалар белгиланган.

Тадқиқотчи универсал ва минтақавий ҳужжатларда мажбурий меҳнат тушунчасига берилган таъриф, мажбурий меҳнат ҳисобланмайдиган истисноли ҳолатлар ХМТнинг фундаментал конвенцияларида мустаҳкамланган қоидаларнинг мазмунига мувофиқ равишда қабул қилинганлигини эътироф этади.

Диссертацияда мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро шартномаларнинг ҳуқуқий табиати, ҳудудий қамрови, юридик мажбурийлиги каби хусусиятларини инобатга олган ҳолда, қуйидаги асосларда таснифлаш таклиф қилинади: “қаттиқ ҳуқуқ” ва “юмшоқ ҳуқуқ” нормалари, универсал ва минтақавий ҳужжатлар, умумий ва махсус шартномалар. Халқаро шартномаларнинг бундай асосларга кўра таснифланиши уларнинг ҳуқуқий табиатини назарий-ҳуқуқий тадқиқ қилишда муҳим ҳисобланади.

Тадқиқотчи профессор М. V. Cabrera-Ormazанинг ХМТнинг 1998 йилги Меҳнат соҳасидаги асосий принциплар ва ҳуқуқлар тўғрисидаги декларацияси қабул қилингандан сўнг ХМТ томонидан халқаро шартномаларни таснифлаш ёки “норматив иерархияси” йўлга қўйилганлиги ҳақидаги фикрларини қўллаб-қувватлаган ҳолда, ХМТ конвенцияларини уларда белгиланган қоидаларнинг мазмунидан келиб чиқиб учта турга – фундаментал, раҳбарий (устувор) ва техник конвенцияларга бўлиш ХМТ ўзининг асосий нормалари деб ҳисоблайдиган қоидаларини назоратнинг муқобил воситалари ёрдамида бажарилишини таъминлашга эришиш учун институционал саъй-ҳаракатларига урғу беришга йўналтирилганлигини таъкидлайди.

ХМТ доирасида қабул қилинган 190 та конвенциянинг 8 таси фундаментал конвенциялар ҳисобланиб, уларнинг орасида 1930 йилги Зўрлаб ишлатиш ёки мажбурий меҳнат тўғрисидаги 29-сонли конвенция ва 1957 йилги Мажбурий меҳнатни тугатиш тўғрисидаги 105-сонли конвенция аъзо-давлатлар томонидан энг кўп ратификация қилинган халқаро шартномалардан бўлиб, мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича жаҳон ҳамжамиятининг саъй-ҳаракатларини ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаган дастлабки халқаро ҳужжатлар ҳисобланади.

Диссертацияда олимлар М. Kern, С. Sottas, Н. Bülck, N. E. Rubin, L. Thomasнинг қарашлари таҳлил қилинган ҳолда, ХМТнинг 29-сонли

конвенциясининг асосий моҳияти баъзи бир истисноларни ҳисобга олган ҳолда мажбурий ёки зўраки меҳнатнинг барча шаклларида фойдаланишни тақиқлаш, мажбурий меҳнатнинг қўлланиш ҳолатини жиноят сифатида малакалаш ва жазолаш ҳамда тайинланадиган жазо чоралари етарли даражада самарали бўлишини таъминлашдан иборат эканлиги, 105-сонли конвенция эса мажбурий меҳнатдан фойдаланишга қатъий тақиқни белгилаган ҳолда аъзо-давлатлардан мажбурий меҳнатни зудлик билан тугатишни талаб қилиши ҳақида хулоса қилинган.

Тадқиқотчи О.Новикованинг ХМТнинг 105-сонли конвенцияси фақатгина унинг 1-моддасида келтирилган мажбурий меҳнат турларини тақиқлаши, меҳнатга мажбурлашнинг бошқа эҳтимолий шакллари, масалан, крепостной қарамлик, қарздорлик асорати ёки оилавий мажбуриятлари сабабли мажбуран боғланиб қолишлиги натижасида юзага келадиган мажбурий меҳнат ҳолатларини қамраб олмаслиги борасидаги қарашлари билан илмий мунозарага киришган ҳолда, ушбу конвенциянинг 1-моддасида мажбурий меҳнатнинг ҳар қандай шакллари қўллаш тақиқланган бўлиб, ушбу моддада келтирилган қоидалар эса мажбурий меҳнатнинг турлари эмас, балки шахс томонидан ўзининг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва бошқа ҳуқуқларини амалга ошириши натижасидаги хатти-ҳаракатлари учун асосан давлат органлари томонидан таъсир чоралари сифатида қўлланилиши тақиқланган ҳолатлар ҳисобланишини қайд этади.

Диссертант давлатлар мажбурий меҳнатни нафақат жиноят сифатида тан олиши ва суд тартибида таъқиб қилиши, балки уни олдини олиш, жабрдийдалар учун муносиб Ҳимояни тақдим этиш ва уларнинг одил судловга эришишлари учун самарали чораларни кўриши шартлиги халқаро меҳнат стандартларининг муҳим талаблари эканлигини таъкидлайди.

Нормаларнинг бажарилишини самарали таъминлаш, биринчи навбатда, етарли ҳуқуқий асосларнинг мавжудлигига боғлиқ. ХМТнинг деярли барча аъзо-давлатларида мажбурий меҳнатни ёки у билан боғлиқ бўлган қуллик, эрксиз ҳолатда бажариладиган меҳнат, одам савдоси ҳамда қарздорлик асорати каби амалиётларни тақиқловчи конституциявий қоидалар ёки қонунчилик ҳужжатлари мавжуд.

Тадқиқотчи хорижий мамлакатлар (Ҳиндистон, Покистон, Россия Федерацияси, Қозоғистон, Қирғизистон, Беларусь Республикаси, Грузия) қонунчилиги таҳлили асосида шундай хулосага келадикки, аксарият мамлакатларда мажбурий меҳнатнинг баъзи шакллари қамраб олган ҳуқуқий база мавжуд бўлса-да, кўпгина давлатларда қонунлар мажбурий меҳнатда айбдор бўлган шахсларни самарали таъқиб қилишга имкон бермайди ва жабрдийдаларнинг ҳаммаси учун ҳам одил судловга мурожаат қилиш имконини таъминламайди. Ҳар бир давлат қонунчилигидаги бўшлиқларни имкон қадар бартараф этиш учун мажбурий меҳнат тўғрисидаги янги маълумотларни инобатга олган ҳолда ўзининг қонунчилигини доимий равишда синчковлик билан таҳлил қилиб бориши лозимлиги юзасидан хулоса қилинади.

Хорижий мамлакатлар қонунчилиги таҳлили аксарият давлатларда мажбурий меҳнатдан фойдаланганлик учун оғир жиноий жазо чоралари (узок муддатли озодликдан маҳрум қилиш, катта миқдорда жарима тўлаш, етказилган зарарни қоплаш, мол-мулкни мусодара қилиш каби) белгиланганлиги ҳақида хулоса қилишга имкон беради.

Диссертациянинг учинчи боби “**Ўзбекистонда мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро стандартларни имплементация қилишнинг ҳуқуқий ва институционал масалалари**” деб номланиб, мазкур бобда Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартларни имплементация қилиш борасидаги ҳуқуқий муаммолар, халқаро меҳнат стандартларини миллий қонунчиликка имплементация қилиш турларининг ўзига хос хусусиятлари, халқаро меҳнат ҳуқуқи нормалари ва ички қонунчиликнинг ўзаро нисбати, Ўзбекистонда мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича институционал механизмларнинг шаклланиши ва ривожланиши, институционал механизмларнинг турлари таҳлил қилинган.

Диссертант Ўзбекистон Республикасининг меҳнат муносабатларига оид қонунчилигида халқаро ҳуқуқ нормаларининг ички ҳуқуқ нормаларидан устуворлиги принципи мустаҳкамланган бўлиб, Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномаларининг ёки ХМТнинг Ўзбекистон томонидан ратификация қилинган конвенцияларнинг қоидалари меҳнатга оид муносабатлар бевосита қонун ҳужжатлари билан тартибга солилмаган ҳолларда ҳам қўлланилиши мумкинлиги ҳақида хулосага келади.

Диссертацияда бир қатор хорижий олимлар (V.Leary, N.Valticos, С.Thomas, M.Oelz, X.Beaudonnet, Н.Лютов)нинг меҳнат соҳасида миллий ва халқаро ҳуқуқ ўртасидаги муносабатларга оид фикр-мулоҳазалари таҳлил қилиниб, миллий меҳнат ҳуқуқи ва халқаро меҳнат стандартлари ўзаро таъсирининг иккита асосий усули: халқаро меҳнат ҳуқуқи нормаларининг ички ҳуқуққа имплементацияси ва халқаро меҳнат стандартларини ҳисобга олган ҳолда ички меҳнат қонунчилигининг қабул қилиниши мавжудлиги ҳақида хулосага келинади.

Ўзбекистонлик олим М.Ю.Гасановнинг “меҳнат қонунчилиги Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари ва ХМТнинг Ўзбекистон томонидан ратификация қилинган конвенцияларига тўлиқ мувофиқ бўлиши шарт”⁶ деган фикрларини қўллаб-қувватлаб, тадқиқотчи Меҳнат кодексининг 10-моддасидан келиб чиққан ҳолда меҳнат масалаларига оид халқаро шартномалар қоидалари Ўзбекистон ҳудудида тўғридан-тўғри амалда бўлиши мумкинлигини таъкидлайди.

Диссертант мажбурий меҳнатга оид халқаро стандартларнинг Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида қўлланилиши борасида бир қатор ҳуқуқий муаммолар мавжудлигини эътироф этади ва уларни бартараф этиш учун ўзининг таклифларини беради. Хусусан, “мажбурий меҳнат”

---

⁶ Гасанов М.Ю. Трудовые права молодежи: международные стандарты и национальное законодательство. “Вояга етмаганларни меҳнат соҳасида муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий жиҳатлари: миллий ва халқаро стандартлар” мавзусидаги давра суҳбати материаллари. –Т.: ТДЮИ нашриёти, 2007. – Б.70.

тушунчасининг Меҳнат кодексининг 7-моддасидаги талқини, “зўраки ёки мажбурий меҳнат” сифатида баҳоланмайдиган ҳолатларни белгилаш борасида халқаро шартномалар ва миллий қонунчиликда жиддий номувофиқликлар мавжуд. Мажбурий меҳнатни фақатгина меҳнат қонунчилигининг тартибга солиш предметиға кирувчи ҳуқуқий муносабатлар сифатида баҳолаш кўп ҳолларда асосга эга эмас. Чунки бу ўринда сўз кишини унинг ихтиёриға зид равишда иш ёки хизматни бажариши учун ноқонуний мажбурлаш ҳақида бормоқда.

Диссертацияда олим М.Махаматовнинг “фикримизча, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси меҳнат муносабатлари соҳасидаги энг муҳим нормаларни жамлаган ҳужжатлигидан келиб чиққан ҳолда, мажбурий меҳнат деб ҳисобланмайдиган, истисноли ҳолатларни бошқа қонун ҳужжатларида эмас, балки уларнинг тўлиқ ва тугал рўйхатини Меҳнат кодексининг 7-моддасида келтириб ўтиш мақсадға мувофиқ”⁷ деган фикрларига кўшилган ҳолда, тадқиқотчи Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексида мажбурий меҳнат деб ҳисобланмайдиган ҳолатлар сирасига киритилган ишларнинг рўйхатида “қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда бажарилиши лозим бўлган ишлар”нинг белгиланиши халқаро стандартлар талабларига номувофиқ ҳисобланишини таъкидлайди. Шу сабабли, Меҳнат кодексининг 7-моддаси, иккинчи қисмини ХМТ 29-сонли конвенцияси 2-моддаси 2-бандида белгиланган истисноли ҳолатлар билан ўзаро мувофиқлаштириш, миллий қонунчиликда белгиланган мажбурий меҳнат ҳисобланмайдиган истисноли ҳолатлар жумласига “мамлакат фуқароларининг одатдаги фуқаролик бурчларининг бир қисмини ташкил қиладиган ҳар қандай иш ёки хизмат” ва “жамоанинг майда хизматларини, яъни жамоанинг бевосита фойдаси учун шу жамоа аъзолари томонидан бажариладиган ва шу туфайли жамоа аъзоларининг одатдаги фуқаролик бурчлари деб ҳисобланиши мумкин бўлган ишлар”ни киритиш ҳуқуқни қўллаш амалиётида юзага келиши мумкин бўлган муаммоли вазиятларға тўғри ҳуқуқий баҳо беришға имкон бериши ҳақида хулосаға келинади.

Миллий қонунчилик амалиётимизда “ҳашар” тушунчасининг қўлланилиши, мазкур тушунча доирасида амалға ошириладиган ишлар ва хизматларнинг ҳуқуқий табиатини ўрганиш муҳим аҳамиятға эга. Қонун ҳужжатлари таҳлили бугунги кунда Ўзбекистон қонунчилигида “ҳақ тўланадиган жамот ишлари” ва “ҳашар” каби атамаларнинг қўлланилаётганлигини кўрсатади. Қонун ҳужжатларида “ҳашар” тушунчасига аниқ таърифнинг қабул қилинмаганлиги бундай фаолиятға жалб қилинадиган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниш нуқтаи назаридан муаммоли ҳолатларни келтириб чиқариши мумкин. Шу нуқтаи назардан, диссертацияда “ҳашар” тушунчаси билан боғлиқ ижтимоий муносабатларнинг хусусиятидан, қонун ҳужжатларида мазкур тушунча

---

⁷ Махаматов М. Ўзбекистон Республикасининг Халқаро меҳнат ташкилоти билан ҳамкорлигининг халқаро-ҳуқуқий асослари. Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Тошкент. 2019. –Б.21.

қўлланилиши амалиётдан келиб чиқиб, ушбу тушунчага қуйидагича муаллифлик таъриф ишлаб чиқилди:

“Ҳашар – ободонлаштириши, кўкаламзорлаштириши, иш ўринларини тартибга келтириши мақсадида жамоа аъзоларининг ўзлари мансуб бўлган жамоанинг, шу жумладан меҳнат жамоасининг эҳтиёжлари учун зарур бўлган ишни бажаришида меҳнатни муҳофаза қилиши ва техника хавфсизлиги қоидаларига қатъий риоя қилинган ҳолда безараз ва ихтиёрий тарздаги иштироки”.

Тадқиқот ишида Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида мажбурий меҳнат ҳолатлари учун жавобгарлик масалалари Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 51-моддасида ва Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 148²-моддасида мустақамланганлиги, ушбу нормаларнинг таҳлили миллий қонунчиликда мажбурий меҳнатга фақат “маъмурий тарзда жалб қилинганлик” учун жавобгарлик белгиланганлиги, бу эса халқаро-ҳуқуқий стандартлар талабларига мувофиқ эмаслиги қайд этилади. Диссертант ушбу масалада тадқиқотчи У.Абдурахмоновнинг “жиноят ва маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонунчиликда қўлланилган қоидалар мажбурий меҳнат тушунчасининг барча жиҳатларини қамраб олмаслиги”⁸ юзасидан билдирган фикрига қисман қўшилган ҳолда, мажбурий меҳнат қўлланилганлиги учун нафақат маъмурий органлар ва мансабдор шахсларнинг, балки мазкур амалиётдан фойдаланадиган ҳар қандай шахснинг жавобгарлигини қонун ҳужжатларида кўзда тутиш халқаро стандартлар талабларига мувофиқ бўлишини таъкидлайди. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 148²-моддаси ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 51-моддаси диспозициясидан “маъмурий тарзда” сўзларини чиқариб ташлаш мажбурий меҳнатни қўллайдиган ҳар қандай шахсни тегишлича жиноий ва маъмурий жавобгарликка тортилишига имкон бериши асослантилган.

Тадқиқотчи хорижий мамлакатлар қонунчилиги таҳлили асосида ишчининг меҳнат ҳуқуқлари бузиладиган, иш ҳақи берилмайдиган ва иш вақтининг белгиланган меъёрига риоя қилинмайдиган, унинг ҳаёти ва соғлиғига зарар етмайдиган ҳолатлар билан бирга амалга ошириладиган мажбурий меҳнатга жалб қилганлик учун маъмурий жавобгарлик; шахсга нисбатан жисмоний куч ишлатиладиган, куч ишлатиш билан таҳдид қилинадиган, соғлиғи ва ҳаётига зарар етказиладиган, унинг эрки ва ҳаракатланиши чекланадиган, ҳужжатлари олиб қўйиладиган, шахсни қарздорлик асоратига соладиган мажбурий меҳнатга жалб қилиниш ҳолатлари учун жиноий жавобгарлик белгилаш лозим, деган хулосага келади.

Диссертацияда мажбурий меҳнатдан жабр кўрган шахслар фойдасига суд томонидан мажбурий меҳнатни қўллашда айбдор деб топилган шахслар ҳисобидан етказилган моддий ва маънавий зарарни ундиришни тартибга

---

⁸ Абдурахмонов У. Понятие принудительного труда: международные стандарты и законодательство Республики Узбекистан. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ахборотномаси. 2 (42). 2020. –С.66.

солувчи нормаларни қонунчиликка жорий этиш ҳақидаги тегишли ўзгартириш ва қўшимчаларни, яъни Меҳнат кодексининг XII бобига мажбурий меҳнатни қўллаганлиги учун иш берувчининг моддий жавобгарлигини белгилаш ва етказилган зарарни суд тартибида ундиришни кўзда тутувчи “187¹-модда. Иш берувчининг ходимни меҳнатга мажбурлаганлиги натижасида етказилган зарарни тўлаш мажбурияти”ни киритиш таклиф этилади.

Тадқиқотчи Ўзбекистонда мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича институционал механизмларнинг шаклланиши ва ривожланиш жараёнларини таҳлил қилган ҳолда, уни *иккита даврга* бўлишни таклиф этади: *биринчи босқич* – 1992-2016 йиллардан иборат бўлган давр (мажбурий меҳнатга оид халқаро ҳужжатларни ратификация қилиш, мажбурий меҳнатни тугатиш масаласига тааллуқли миллий қонун ҳужжатларини қабул қилиш, мазкур ҳужжатларнинг ижросини таъминлаш ва мониторингини амалга оширувчи механизмларнинг таъсис этилиши, Ўзбекистонда мажбурий меҳнат ва болалар меҳнатининг тизимли равишда қўлланилиши юзасидан халқаро ташкилотлар томонидан эътирозларининг кучайиши, бу борадаги муаммоларни ҳал қилиш бўйича миллий ҳаракат режаларининг қабул қилиши, мажбурий меҳнат ва болалар меҳнатини олдини олиш, шунингдек одам савдосига қарши кураш бўйича дастлабки институтларнинг шаклланиши); *иккинчи босқич* – 2017-2021 йиллардан иборат бўлган давр (мажбурий меҳнат масалалари билан шуғулланадиган махсус институционал механизмларнинг шаклланиши, ХМТ билан ҳамкорликнинг янги босқичга кўтарилиши, халқаро ва хорижий ташкилотлардан ижобий хулосаларнинг олинishi, мажбурий меҳнатга қарши кураш бўйича миллий мониторинг тизимининг шаклланиши).

Диссертацияда Ўзбекистон Республикасида амалда бўлган мажбурий меҳнатга қарши курашиш ва уни олдини олиш бўйича институционал механизмларни *уч турга* бўлиш мумкинлиги асослантирилган. *Биринчи турга* мажбурий меҳнатга қарши курашиш бўйича коллегиял механизмлар – Одам савдоси ва мажбурий меҳнатга қарши курашиш миллий комиссияси, Ўзбекистон Республикасида болалар меҳнати бўйича Мувофиқлаштирувчи кенгаш ва Ижтимоий-меҳнат масалалари бўйича республика уч томонлама комиссияси киритилади. *Иккинчи турдаги* механизмлар меҳнат органлари, хусусан давлат меҳнат инспекцияларини ўз ичига олади. *Учинчи турдаги* механизмлар мажбурий меҳнатга қарши курашиш масалалари билан шуғулланувчи фуқаролик жамияти институтлари – касаба уюшмалари ва бошқа жамоат ташкилотларидан иборат.

Тадқиқотчи Ўзбекистон Республикасида мажбурий меҳнатга қарши курашда миллий мониторинг тизими, хусусан пахта йиғим-терим мавсумида олиб бориладиган учта турдаги *мониторинг тизими* шаклланганлиги ҳақида хулосага келади: давлат меҳнат инспекторлари томонидан ишчиларнинг меҳнат ҳуқуқларига риоя қилинишини таъминлашга қаратилган мониторинг; ХМТнинг мутахассислари ва ҳуқуқ химоячилари томонидан олиб

бораладиган “учинчи томон мониторинги” ва фуқаролик жамияти институтлари томонидан амалга ошириладиган жамоатчилик мониторинги.

Диссертант мажбурий меҳнатга қарши кураш борасида меҳнат инспекцияларининг аҳамияти, улар фаолиятининг таъсирчанлиги ва самарадорлигини кучайтириш борасида таҳлиллар асосида ХМТ доирасида *Мажбурий меҳнатни тугатишда меҳнат инспекциялари фаолиятини кучайтириш тўғрисида халқаро шартномани қабул қилиш мақсадга мувофиқ* деган хулосага келади.

ХУЛОСА

Мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартларни Ўзбекистон Республикаси миллий қонунчилигига имплементация қилиш масалаларини тадқиқ қилиш натижасида қуйидаги илмий-назарий хулосалар, қонунчиликни такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди.

I. Илмий-назарий билимларни бойитишга қаратилган хулосалар:

1. Хорижий ва маҳаллий олимларнинг меҳнат соҳасида миллий ҳуқуқ ва халқаро ҳуқуқ ўртасидаги муносабатларга оид фикр-мулоҳазалари таҳлил қилиниб, миллий меҳнат ҳуқуқи ва халқаро меҳнат стандартлари ўзаро таъсирининг *иккита асосий усули*: халқаро меҳнат ҳуқуқи нормаларининг ички ҳуқуққа имплементацияси ва халқаро меҳнат стандартларини ҳисобга олган ҳолда ички меҳнат қонунчилигининг қабул қилиниши мавжудлиги ҳақида хулосага келинди.

2. Халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар, миллий қонунчилик ва илмий адабиётлар таҳлили асосида “зўраки меҳнат” ва “мажбурий меҳнат” тушунчаларига қуйидагича муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди:

Зўраки меҳнат – ихтиёрий равишда ўз хизматларини таклиф этмаган ҳар қандай шахсдан унинг хоҳишига зид равишда, куч ишлатиш ёки ҳар қандай жазони қўллаш таҳдиди остида бажарилиши талаб қилинадиган ҳар қандай иш ёки хизмат.

Мажбурий меҳнат – фавқулодда вазиятлар оқибатларини бартараф этиш, суднинг қарори ижросини таъминлаш, ҳарбий хизматни ўташ зарурати туфайли давлат томонидан талаб қилинадиган, бажарилиши учун шахс томонидан ихтиёрий тарзда розилик берилмаган иш ёки хизмат.

3. Мажбурий меҳнат масалалари 1926 йилнинг 25 сентябрида Куллик тўғрисида конвенциянинг қабул қилиниши билан тизимли равишда ўрганиш ва халқаро даражада стандартларни ўрнатиш масаласининг мавзусига айланган бўлиб, БМТ, ХМТ, Европа Кенгаши ва бошқа халқаро ташкилотларнинг фаолияти натижасида мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларнинг яхлит тизими шаклланди.

4. Мажбурий меҳнатни тугатишга оид қабул қилинган халқаро шартномаларнинг ҳуқуқий табиати, камрови, юридик мажбурийлиги каби хусусиятларини инобатга олган ҳолда, қуйидаги асосларда таснифлаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади: “қаттиқ ҳуқуқ” ва “юмшоқ ҳуқуқ”

нормалари, универсал ва минтақавий ҳужжатлар, умумий ва махсус шартномалар.

5. Мажбурий меҳнатни тугатишга қаратилган халқаро-ҳуқуқий стандартларнинг шаклланишини бешта босқичдан иборат тарзда *даврлаштириши* мумкин: *Биринчи босқичда* (1815 йилдан 1930 йилгача бўлган давр) меҳнатга мажбурлаш аломатлари асосан қуллик амалиёти билан боғлиқ бўлиб, унга қарши кураш ва қуллик савдосини бекор қилиш бўйича дастлабки халқаро ҳужжатлар қабул қилинади. *Иккинчи босқичда* (1930-1950 йиллар) мажбурий меҳнат ХМТнинг махсус ўрганиш масаласига айланади, ушбу масалага оид дастлабки универсал халқаро ҳужжатлар қабул қилинади. *Учинчи босқичда* (1950-1960 йиллар) мажбурий меҳнатдан сиёсий ҳамда ғоявий мақсадларда фойдаланишни, қарздорлик асорати, крепостной қарамлик каби амалиётларни тўлиқ бекор қилиш юзасидан халқаро ҳамжамиятнинг саъй-ҳаракатлари кучайди. *Тўртинчи босқичда* (1970-2000 йиллар) мажбурий меҳнат билан боғлиқ амалиётлар аҳолининг нисбатан заиф қатламлари бўлган болалар, аёллар, меҳнаткаш-мигрантларга нисбатан қўлланилиши кенг тарқала бошланди. *Бешинчи босқичда* (2000-2021 йиллар) давлатлар томонидан мажбурий меҳнат жабрдийдаларини самарали ҳимоя воситалари билан таъминлаш, уларга етказилган зарарни қоплаш ва ҳуқуқбузарларга нисбатан санкцияларни кучайтиришни талаб қилувчи халқаро стандартлар қабул қилинди.

6. БМТнинг 2000 йилги Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши конвенциясини тўлдирувчи Одам савдосининг, айниқса аёллар ва болалар савдосининг олдини олиш ҳамда унга чек қўйиш ва унинг учун жазолаш ҳақидаги протокоliga мувофиқ, “одам савдоси” таърифидаги одамлардан фойдаланиш тушунчаси *мажбурий меҳнатни*, қуллик ёки қулликка ўхшаш одатларни, эрксиз ҳолатларни ҳам англаштириши белгиланди.

7. ХМТнинг мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро ҳужжатлари “қаттиқ ҳуқуқ” нормаларидан иборат бўлган конвенциялар ва протоколлар ҳамда “юмшоқ ҳуқуқ” нормалари ҳисобланадиган декларация ва тавсияларни ўз ичига олади. ХМТ конвенциялари ичида меҳнаткашларнинг асосий ҳуқуқлари ҳимоясини таъминлашга қаратилган ҳужжатлари фундаментал конвенциялар ҳисобланиб, 8 та фундаментал конвенциянинг иккитаси мажбурий меҳнатни тугатиш масалаларига оид. Зўрлаб ишлатиш ёки мажбурий меҳнат тўғрисидаги 29-сонли конвенция ва Мажбурий меҳнатни тугатиш тўғрисидаги 105-сонли конвенция қоидалари нафақат кўплаб универсал ва минтақавий халқаро шартномаларда, балки давлатлар қонунчилигида ҳам ўз аксини топди.

8. ХМТ конвенцияларида мажбурий меҳнатни қўллаш тақиқланадиган ҳолатларнинг батафсил рўйхати белгиланган бўлиб, миллий қонунчиликда эса уларнинг фақатгина битта шакли – меҳнат интизомини сақлаш чораси сифатида иш бажаришга мажбурлаш тақиқланиши мустаҳкамланган. Халқаро меҳнат стандартлари таҳлили мажбурий меҳнат сифатида баҳоланмайдиган иш ва хизматларнинг рўйхати халқаро шартномаларда ҳам, миллий қонунчиликда ҳам кўзда тутилган бўлишига қарамай, миллий қонун

ҳужжатлари ХМТнинг Зўрлаб ишлатиш ёки мажбурий меҳнат тўғрисидаги 29-сонли конвенцияси қоидаларига мувофиқ келмаслиги тўғрисида хулоса қилишга имкон берди.

9. “Ҳашар” тушунчаси билан боғлиқ ижтимоий муносабатларнинг хусусияти, қонун ҳужжатларида мазкур тушунчанинг қўлланилиши амалиёти бўйича ўрганишлар асосида ушбу тушунчага қуйидагича муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди ва қонун ҳужжатларига киритиш таклиф этилади:

“Ҳашар – ободонлаштириш, кўкаламзорлаштириш, иш ўринларини тартибга келтириш мақсадида жамоа аъзоларининг ўзлари мансуб бўлган жамоанинг, шу жумладан меҳнат жамоасининг эҳтиёжлари учун зарур бўлган ишни бажаришда меҳнатни муҳофаза қилиш ва техника хавфсизлиги қоидаларига қатъий риоя қилинган ҳолда безараз ва ихтиёрий тарздаги иштироқи”.

10. Мажбурий меҳнатни тугатишга оид халқаро стандартларнинг асосий талабларидан бири давлатларнинг мажбурий меҳнат учун қонунчиликда жиноий жазо чораларини белгилаш, уларнинг ҳақиқатдан ҳам етарли бўлишини ва уларга қатъий риоя қилинишини таъминлаш ҳисобланади. Хорижий мамлакатлар қонунчилиги таҳлили аксарият давлатларда мажбурий меҳнатдан фойдаланганлик учун оғир жиноий жазо чоралари (узок муддатли озодликдан маҳрум қилиш, катта миқдорда жарима тўлаш, етказилган зарарни қоплаш, мол-мулкни мусодара қилиш каби) белгиланганлиги ҳақида хулоса қилишга имкон беради.

11. Хорижий мамлакатлар қонунчилиги таҳлили асосида ишчининг меҳнат ҳуқуқлари бузиладиган, иш ҳақи берилмайдиган ва иш вақтининг белгиланган меъёрига риоя қилинмайдиган, унинг ҳаёти ва соғлиғига зарар етмайдиган ҳолатлар билан бирга амалга ошириладиган мажбурий меҳнатга жалб қилганлик учун *маъмурий жавобгарлик*; шахсга нисбатан жисмоний куч ишлатиладиган, куч ишлатиш билан таҳдид қилинадиган, соғлиғи ва ҳаётига зарар етказиладиган, унинг эрки ва ҳаракатланиши чекланадиган, ҳужжатлари олиб қўйиладиган, шахсни қарздорлик асоратига соладиган мажбурий меҳнатга жалб қилиниш ҳолатлари учун *жиноий жавобгарлик* белгилаш лозимлиги юзасидан хулосага келинди.

12. Ўзбекистонда мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича институционал механизмларнинг шаклланиши ва ривожланишини *иккита даврга* бўлиш мумкин: *Биринчи давр* (1992-2016 йиллар) мажбурий меҳнатга оид халқаро ҳужжатларни ратификация қилиш, мажбурий меҳнатни тугатиш масаласига тааллуқли миллий қонун ҳужжатларини қабул қилиш, мазкур ҳужжатларнинг ижросини таъминлаш ва мониторингини амалга оширувчи механизмларнинг таъсис этилиши, Ўзбекистонда мажбурий меҳнат ва болалар меҳнатининг тизимли равишда қўлланилиши юзасидан халқаро ташкилотлар томонидан эътирозларининг кучайиши, бу борадаги муаммоларни ҳал қилиш бўйича миллий ҳаракат режаларининг қабул қилиниши, мажбурий меҳнат ва болалар меҳнатини олдини олиш, одам савдосига қарши кураш бўйича дастлабки институтларнинг шаклланишини ўзи ичига олади. *Иккинчи давр* (2017-2021 йиллар) мажбурий меҳнат масалалари билан шуғулланадиган

махсус институционал механизмларнинг вужудга келиши, ХМТ билан ҳамкорликнинг янги босқичга кўтарилиши, халқаро ва хорижий ташкилотлардан ижобий хулосаларнинг олинishi, мажбурий меҳнатга қарши кураш бўйича миллий мониторинг тизимининг шаклланиши билан ажралиб туради.

13. Ўзбекистон Республикасида амалда бўлган мажбурий меҳнатга қарши курашиш ва олдини олиш бўйича *институционал механизмларни* учга бўлиш мумкин: 1) Мажбурий меҳнатга қарши курашиш бўйича коллегиял механизмлар; 2) Меҳнат органлари ва давлат меҳнат инспекциялари; 3) мажбурий меҳнатга қарши курашиш масалалари билан шуғулланувчи фуқаролик жамияти институтлари – касаба уюшмалари ва бошқа жамоат ташкилотлари.

14. Ўзбекистон Республикасида мажбурий меҳнатга қарши курашда уч турдаги *миллий мониторинг тизими* шаклланди: 1) Давлат меҳнат инспекторлари томонидан ишчиларнинг меҳнат ҳуқуқларига риоя қилинишини таъминлашга қаратилган мониторинг; 2) ХМТнинг мутахассислари ва ҳуқуқ ҳимоячилари томонидан олиб бориладиган “учинчи томон мониторинги”; 3) фуқаролик жамияти институтлари томонидан амалга ошириладиган жамоатчилик мониторинги.

II. Халқаро ҳуқуқ ва миллий қонунчиликни янада такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар:

1. Мажбурий меҳнат ва у билан боғлиқ амалиётларга қарши кураш самарадорлигини ошириш мақсадида ХМТ доирасида *Мажбурий меҳнатни тугатишда меҳнат инспекциялари фаолиятини кучайтириш тўғрисида халқаро шартномани* қабул қилиш таклиф этилади.

2. Халқаро меҳнат стандартлари, хорижий мамлакатлар қонунчилиги таҳлили асосида Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 7-моддаси, биринчи қисмини қуйидаги таҳрирда баён қилиш таклиф этилади:

“Зўраки ёки мажбурий меҳнат, яъни ўз хизматларини ихтиёрий равишда таклиф этмаган шахсни ҳар қандай жазолаш билан таҳдид қилиш орқали ҳар қандай иш ёки хизматни бажаришга мажбурлаш тақиқланади”.

3. ХМТнинг 29-сонли конвенцияси 2-моддасида мажбурий меҳнат ҳисобланмайдиган ишларнинг тугал ва қатъий рўйхати белгиланган. Ушбу рўйхатда кўзда тутилмаган истисноларни миллий қонун ҳужжатларида белгилаш мумкин эмас. Шунга кўра, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексига 7-моддаси, иккинчи қисми, бешинчи хатбошисини чиқариб ташлаш таклиф этилади.

4. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 7-моддаси, иккинчи қисмини ХМТ 29-сонли конвенцияси 2-моддаси 2-бандида белгиланган истисноли ҳолатлар билан ўзаро мувофиқлаштириш мақсадида қуйидаги таҳрирда баён қилиш тавсия этилади:

*“Қуйидагилар зўраки ёки мажбурий меҳнат деб ҳисобланмайди:
ҳарбий ёки муқобил хизмат тўғрисидаги қонунлар асосида талаб қилинадиган ва ҳақиқий ҳарбий тусдаги ишларга нисбатан қўлланиладиган ҳар қандай иш ёки хизмат;*

фавқулудда ҳолатлар шароитида, жами аҳоли ёки аҳоли бир қисмининг ҳаёти ёки барқарор ҳаётини шароитини хавф остига қўядиган ёки қўйиши мумкин бўлган вазиятлар шароитида талаб қилинадиган ҳар қандай иш ёки хизмат;

ҳар қандай шахсдан суднинг ҳукми оқибатида талаб қилинадиган ҳар қандай иш ёки хизмат;

фуқароларнинг одатдаги фуқаролик бурчларининг бир қисмини ташкил қиладиган ҳар қандай иш ёки хизмат;

жамоанинг майда хизматлари, яъни жамоанинг бевосита фойдаси учун шу жамоа аъзолари томонидан бажариладиган ва шу туфайли жамоа аъзоларининг одатдаги фуқаролик бурчлари деб ҳисобланиши мумкин бўлган ишлар”.

5. Ўзбекистон Республикасининг “Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида”ги қонунининг 4-моддаси, биринчи хатбошисини қуйидаги таҳрирда баён қилиш таклиф этилади:

“Ҳарбий хизмат Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг Қуроли Кучлар сафида умумий ҳарбий мажбуриятни ва ҳақиқий ҳарбий тусдаги ишларни бажариши борасидаги давлат хизматининг алоҳида туридир”.

6. Фавқулудда ҳолатлар шароитида шахсларни мажбурий ишларга жалб қилишда халқаро стандартлар талабларига риоя қилиш ва миллий қонунчиликни мувофиқлаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг “Аҳоли бандлиги тўғрисида”ги қонунини 12¹-боб билан тўлдириш таклиф этилади. Мазкур бобда фавқулудда ҳолатлар шароитида фуқароларни бундай ишларга мажбурий тарзда жалб қилиш тартиби, жалб қилиниши мумкин бўлган фуқароларнинг тоифалари, уларга нисбатан кафолатлар ва компенсацияларни белгилаш тартиби ва уларнинг миқдори, бундай шароитларда фуқароларнинг меҳнат ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини таъминлаш масалаларига оид қоидаларни белгилаш лозим.

7. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 95-моддаси биринчи қисмига қуйидаги мазмундаги ўзгартириш киритиш таклиф этилади: *“Фавқулудда ҳолатлар вужудга келиши муносабати билан ходимни унинг розилигисиз вақтинча бошқа ишга ўтказишига йўл қўйилади. Бундай ҳолда ходим соғлиғига тўғри келмайдиган бошқа ишга ўтказилиши мумкин эмас”.*

8. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 148²-моддаси ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 51-моддаси диспозициясидан “маъмурий тарзда” сўзларини чиқариб ташлаш мажбурий меҳнатни қўллайдиган ҳар қандай шахсни тегишлича жиноий ва маъмурий жавобгарликка тортилишига имкон беради.

9. Меҳнат кодексининг XII боби “Меҳнат шартномаси тарафларининг моддий жавобгарлиги”ни қуйидаги таҳрирдаги 187¹-модда билан тўлдириш таклиф этилади:

“187¹-модда. Иш берувчининг ходимни меҳнатга мажбурлаганлиги натижасида етказилган зарарни тўлаш мажбурияти

Ходимни унинг ихтиёрига зид равишда, бирор-бир жазони қўллаш билан таҳдид қилиш орқали меҳнатга мажбурлаганлиги натижасида ходимга

етказилган ҳар қандай зарарни (шу жумладан, маънавий зарарни) иш берувчи тўлиқ ҳажмда тўлайди.

Ушбу модданинг биринчи қисми қоидалари иш берувчининг айби билан меҳнат муносабатлари тегишли тартибда расмийлаштирилмаган ва ходимнинг амалда меҳнат муносабатларини бажаришига рухсат берилган ҳолларда ҳам қўлланилади.

Зарарни ундириши ва унинг миқдори тўғрисидаги масала суд тартибида кўриб чиқилади ва суднинг қарорига мувофиқ белгиланади”.

10. Мажбурий меҳнатдан жабр кўрган шахснинг ҳуқуқларини тиклаш чоралари ва ҳажмини белгилаш, хусусан, мажбурий меҳнатдан озод қилиш ёки меҳнат шартномасини расмийлаштириш, иш ҳақи суммасини ундириш, маънавий зарарни қоплаш, мажбурий меҳнат шароитида ишлаган давр учун меҳнат стажини тасдиқлаш каби нормаларни меҳнат ва фуқаролик қонунчилигига киритиш таклиф этилади.

**SCIENTIFIC COUNCIL DSc 07/27.02.2020. Yu/ 108.01 ON THE AWARD
OF THE SCIENTIFIC DEGREES UNDER CENTER FOR TRAINING OF
LAWYERS UNDER THE MINISTRY OF JUSTICE OF THE REPUBLIC
OF UZBEKISTAN**

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

RASULOV JURABEK ABDUSAMIEVICH

**THE ISSUES OF IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL
STANDARDS ON THE ABOLITION OF FORCED LABOUR INTO THE
LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

12.00.10 – International law

ABSTRACT

of dissertation of the doctor of philosophy (PhD) in legal science

Tashkent – 2021

The theme of the doctoral dissertation (PhD) was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B2021.1.PhD/Yu124.

The doctoral dissertation is prepared at the Tashkent State University of Law.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English and Russian (summary)) on the website of the Scientific Council (<http://uzmarkaz.uz/>) and information-educational portal «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Scientific supervisor: Tillahaev Mirzatlilo Alisherovich
Doctor of Science in Law, Associate
Professor

Official opponents: Adilkariev Khojimurod Tukhtamurodovich
Doctor of Science in Law, Professor
Eshmatova Feruza Farkhodovna
Doctor of Science in Law (DSc)

The leading organization: Academy of the General Prosecutor's
Office of the Republic of Uzbekistan

The defense of the dissertation will be held on September «20», 2021 at 03.00 pm at the session of the Scientific council DSc 07/27.02.2020, Yu/108.01 awarding scientific degrees under Lawyer's Training Center under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan (Address: 100052, Uzbekistan, Tashkent city, str. Katta Darkhon, 6). Phone: (99871) 234-56-02, e-mail: yurmarkaz@adliya.uz

The doctoral dissertation is available at the Information Resource Center of the Lawyer's Training Center under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan (registered № 7071 Address: 100052, Uzbekistan, Tashkent city, str. Katta Darkhon, 6). Phone: (99871) 234-56-02).

The abstract of the dissertation was circulated on 08 «31» 2021.

(Registry protocol № 4 of 08 «31» 2021).

Sh. N. Otajonov
Chairman of the Scientific Council
awarding scientific degrees,
Doctor of Science in Law,
Professor

Sh. N. Rakhmanov
Secretary of the Scientific Council
awarding scientific degrees,
Doctor of Philosophy in Law

I. M. Umarakhunov
Deputy Chairman of the Scientific
Seminar under the Scientific
Council awarding scientific
degrees, Doctor of Science in Law

INTRODUCTION (Abstract of the doctoral (PhD) thesis)

Actuality and the relevance of the research theme. The deepening of globalization requires the improvement of the legal framework for workers to operate in freely and voluntarily chosen decent working conditions. According to the International Labour Organization (ILO), 40.3 million people in the world today remain in modern slavery, including 24.9 million in forced labour and 15.4 million in forced marriage. One in four victims of modern-day slavery are children¹. Article 8.7 of the UN Global Agenda for Sustainable Development until 2030 sets out the tasks of member states to take prompt and effective measures to end forced labour, modern slavery and human trafficking, and to prohibit and eliminate the worst forms of child labour².

In the world, special attention is paid to research the issues of legal nature of forced labour and its modern forms, role and importance of the principle of termination of forced labour in the system of international labour standards. Moreover, nowadays establishing liability for the use of forced labour, importance of fundamental ILO conventions on the abolition of forced labour, problems of implementation of international standards on termination of forced labour into national legislation, improving institutional mechanisms for ending forced labour are actual too.

In Uzbekistan the implementation of international standards on the abolition of forced labour, as well as the prohibition of the worst forms of child labour, increasing the effectiveness of the fight against forced labour, guaranteed protection of the rights and legitimate interests of citizens and raising the country's image in the international arena are considered a priority. To confirm, Uzbekistan ratified 5 international agreements of the ILO on the abolition of forced labour and the prohibition of the worst forms of child labour, Decree of the President of the Republic of Uzbekistan of 30 July 2019, №DP-5775 "On additional measures to further improve the system of combating trafficking in persons and forced labour"³ was adopted.

The dissertation serves to a certain extent to the implementation of the tasks set forth by the President of the Republic of Uzbekistan Sh.Mirziyoyev in his appeal to the Oliy Majlis on December 29, 2020, Law of the Republic of Uzbekistan of October 20, 2020, Actions Strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 approved by the Decree of President №DP-4947 dated from February 7, 2017, the Decree of the President of the

¹ Fundamental Principles and Rights at Work Branch (fundamentals) // <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/departments-and-offices/governance/fprw/lang-en/index.htm> (date of the application: 24.06.2021).

² Employment, decent work for all and social protection // <https://sdgs.un.org/rw/goals/goal8> (date of the application: 24.06.2021).

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 30 июлдаги "Одам савдосига ва мажбурий меҳнатга қарши курашиш тизимини янада тақсимлаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПФ-5775-сон Фармони // (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan of 30 July 2019, №DP-5775 "On additional measures to further improve the system of combating trafficking in persons and forced labour") // <https://lex.uz/docs/4616405>

Republic of Uzbekistan №DP-5775 “On additional measures to further improve the system of combating trafficking in persons and forced labour” dated from July 30, 2019, the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan №841 “On measures to implement national goals and objectives in the field of sustainable development until 2030” dated from October 20, 2018.

Connection of the research with priority directions of the republican science-technology development. This dissertation research has been conducted in accordance with the priority direction of the development of science and technology in the Republic of Uzbekistan. “The spiritual, moral and cultural development of a democratic and legal society, the formation of an innovative economy”.

The degree of scientific elaboration of the problem. Some aspects of the implementation of international standards for the abolition of forced labour in national legislation were analyzed by A.Kh.Saidov, M.A.Tillabaev, G.Yuldasheva, B.I.Ismailov, G.A.Matkarimova, A.B.Gafurov, Kh.M.Yunusov, O.R.Sulaymanov, A.R.Muminov, N.A.Nugmanov, Sh.N.Rakhmonov, Sh.K.Ganibaeva, M.Yu.Gasanov, M.M.Maxamatov, F.U.Khamdamova.

In particular, M.Makhamatov's dissertation research examines the international legal framework of cooperation of the Republic of Uzbekistan with the ILO, the implementation of the conventions and recommendations of this organization in the legislation of Uzbekistan and their monitoring.

The legal nature of international standards for the abolition of forced labour, their formation and development, the content of the elements that make up the concept of forced labour, modern forms of forced labour and related to it practices, the establishment of measures of responsibility for the use of forced labour, institutional mechanisms to combat forced labour were considered by a number of foreign scholars and researchers such as N.Valticos, L.Thomas, M.Kern, C.Sottas, B.Andrees, V.Leary, C.Thomas, M.Oelz, H.Beaudonnet, A.Bronstein, E.Gravel, N.Rubin, R.Meknassi, K.Gusov, N.Lyutov, S.Golovina, D.Bekyashev, O.Novikova, N.Glukhova, A.Lushnikov, M.Lushnikova, R.Davletgildev, V.Mikrina⁴.

The purpose of the research is to develop appropriate scientific and practical proposals and recommendations for improving the theoretical and methodological basis for the implementation of international standards on the abolition of forced labour in the legislation of the Republic of Uzbekistan, international and national mechanisms for combating the forced labour.

Objectives of the research:

to study the legal nature of the concept of “forced labour”, to develop proposals and recommendations for improving national legislation through a comparative legal analysis of the application of the concept of forced labour in the legislation of foreign countries and the Republic of Uzbekistan;

---

⁴ The works of these and other authors are given in the list of used literature of the dissertation.

to study, periodicize and show the peculiarities of the formation and development of international standards for the abolition of forced labor;

to analyze the legal nature of universal and regional agreements on abolition of forced labour, to define the prospects for their implementation in the legislation of the Republic of Uzbekistan;

to develop proposals and recommendations for the improvement of national legislation through a comparative legal analysis of international agreements, legislation of foreign countries and national legislation on the establishment of liability for the use of forced labour;

to study the stages of formation of institutional mechanisms for the abolition of forced labour in the Republic of Uzbekistan, to develop proposals for improving these mechanisms.

The object of the research are the international legal relations arising from the implementation of international standards on the abolition of forced labour in the legislation of the Republic of Uzbekistan.

The subject of the research are international standards on abolition of forced labor, national legislation of the Republic of Uzbekistan, methods of implementation of international agreements into national legislation, international and national mechanisms for the abolition of forced labour.

Method of the research. In the course of research, special scientific methods such as analysis and synthesis, sociological, generalization, systematic approach, comparative-legal, legal-technical, historical-legal and statistical data analysis were applied.

The following are the scientific novelty of the research:

it is argued that in accordance with international standards, the terms “compulsory labour” and “forced labor” should be used in cases of forced labour of various characteristics;

it is substantiated that a single system of international legal instruments on the abolition of forced labour and related practices has been formed;

it is argued that the genesis of international standards for the abolition of forced labour is divided into five stages, based on the specifics of each period;

it is justified that sanctions for forced labour should be applied to any form of forced labour, the penalties should be proportional to the gravity of the crime committed, it is important to ensure the effective implementation of the legislation establishing responsibility;

it is argued that it is necessary to adopt an international agreement regulating the activities of labor inspections in the abolition of forced labour under the ILO;

it is argued that the formation and development of institutional mechanisms for the abolition of forced labour in Uzbekistan should be divided into two periods, the establishment of a national monitoring system for the abolition of forced labor.

The following are the practical findings of the research:

developed a proposal to harmonize the legal characteristics of forced labour established by the Labour Code of the Republic of Uzbekistan with the

requirements of international standards, to improve national legislation by strictly defining cases that are not considered forced labour;

it is proposed to include in the legislation the procedure for compulsory employment of persons in emergency situations, categories of such persons, the procedure and amount of guarantees and compensations for them, norms to ensure the protection of labour rights of citizens in such circumstances;

it is proposed to remove the words “administratively” from the provisions of Article 148² of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan and Article 51 of the Code of Administrative Liability to allow any person who engaged in forced labour to be held criminally and administratively liable;

a proposal was made to supplement Chapter XII of the Labour Code of the Republic of Uzbekistan with Article 187¹, which provides for the obligation of the employer to compensate the damage caused as a result of forcing the employee to work;

it is proposed to include in labor and civil legislation measures to restore the rights of workers affected by forced labour, in particular, dismissal from forced labour or registration of an employment contract, recovery of wages, compensation for non-pecuniary damage, confirmation of length of service in forced labour.

The reliability of the results of the research. The results of the study are based on the analysis of international law and national legislation, the experience of foreign countries, law enforcement practices and statistics. The materials used in the research are documented. The developed scientific conclusions, proposals and recommendations have been tested and published in prestigious national and foreign publications. The results obtained have been approved by the competent authorities and put into practice.

The scientific and practical significance of the research findings. The scientific conclusions obtained as a result of the research can be used in scientific-theoretical enrichment of educational courses such as “Public International Law”, “International Human Rights Law”, “Human Rights”, “International Labor Law”, “Labor law”, as well as in training courses for employees of labor inspection, trade unions, legal services and law enforcement agencies. Moreover, it can be useful during lectures, discussions and practical sessions, in the preparation of educational and methodological manuals.

The practical significance of the research results is reflected in the use in the preparation and adoption of legislation in the field of labor, administrative, criminal and other areas, the improvement of institutional mechanisms for the abolition of forced labour.

Implementation of the research findings. The results of scientific research on the implementation of international standards for the abolition of forced labour in the legislation of the Republic of Uzbekistan were used as follows:

the proposal to strengthen the principle of prohibition of forced labour in the legislation is based on the Law of the Republic of Uzbekistan dated October 20, 2020 No. 642 “On employment” Article 5. The ninth paragraph of the article

“Basic principles in the field of employment” is amended as follows: “Prohibition of forced labour, i.e. the prohibition of forced labour with the threat of any penalty”. (Reference from the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan №02/5-391 of April 6, 2021). This proposal has served to strengthen the prohibition of forced labour not only in the context of a relationship governed by labor law, but also in all areas of social relations;

the proposal to establish criminal liability for involuntary employment of minors is introduced in the Law of the Republic of Uzbekistan “On Amendments and Addenda to the Criminal, Criminal Procedure Codes of the Republic of Uzbekistan and the Code of Administrative Liability of the Republic of Uzbekistan” dated February 12, 2021 No. 673 in the following edition: “Article 1. To make the following additions and changes to the Criminal code of the Republic of Uzbekistan, approved by the Law of the Republic of Uzbekistan from September 22, 1994 of No. XII-2012: 3) in the disposition of the second part of Article 148² to exclude words “after administrative penalty for the same act”. (Reference from the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan №02/5-391 of April 6, 2021). This proposal has served to ensure the practical protection of the rights of minors, establishing criminal liability for forced labour of minors, to bring national legislation in line with the requirements of ILO Conventions 29 and 182, ratified by the Republic of Uzbekistan;

the proposal that forced labour shall mean all work or service which is exacted from any person under the menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily is included in the Annex 8 to the Regulation on the Procedure for Identification and Redirection of Victims of Human Trafficking or Suspected Victims of Human Trafficking, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No.60 of February 8, 2021 in the following edition: “Forced labour is the performance of any work or service that is not required of a person voluntarily, and is required from any person under the menace of any penalty”. (Act of the Legal Support Department of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated May 4, 2021, Act No.12-18-7). This proposal has served to improve labor and criminal legislation by clearly identifying cases of forced labour in the identification of victims of trafficking;

proposals to strengthen the responsibility of states in the field of prohibition of forced labour, to protect young people from all forms of forced labour and to remove existing barriers to their entry into the labor market, to provide legal protection for victims of labor violence and to provide them with compensation were used in the drafting of the UN Human Rights Council resolutions. (Act No. UZ/UN/21-35 of February 4, 2021 of the Permanent Mission of the Republic of Uzbekistan to the UN Office and other international organizations in Geneva). These proposals have served to improve the legal framework for providing legal protection to victims of violence or forced labor by compensating them for the damage caused to them.

Approbation of the research results. The results of the research were discussed at three international and two national scientific conferences.

Announcement of the results of the research. A total of 15 scientific works were published on the subject of the dissertation, including 8 in national scientific journals, 2 in international journals, 5 in scientific conferences.

The structure of the dissertation. The content of the dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of references and appendices. The volume of the dissertation is 144 pages.

THE MAIN PART OF THE DISSERTATION

The introductory part of the dissertation highlights the relevance and necessity of the research topic, the relevance of the research to the main priorities of the development of science and technology, the degree of study of the problem, the relevance of the dissertation to the research plan, goals and objectives, object and subject, methods, scientific novelty and practical results of research, reliability of research results, the scientific and practical significance of research results, their introduction, the approbation of the findings of the research, the announcement of the results, the scope and structure of the dissertation.

The first chapter of the dissertation entitled **“Theoretical and legal issues of the concept of forced labour and the genesis of international standards for the abolition of forced labour”**, explores the legal definition of the concept of “forced labour” and its application in international agreements, the formation and development of international standards for the abolition of forced labour, the specifics of international labour standards, the application of the concept of forced labour in the legislation of Uzbekistan and foreign countries. It’s highlighted that the ILO Forced Labour Convention of 1930 and other international treaties define “forced labour” (зўраки меҳнат) and “compulsory labour” (мажбурий меҳнат) in a variety of contexts, however in the legislation of Uzbekistan terms “forced labour” and “compulsory labour” are used as a single concept for any case of forced labour.

The concepts of “forced labour” (зўраки меҳнат) and “compulsory labour” (мажбурий меҳнат) in the English text of the ILO Convention No.29 are used as a “forced labour” and “compulsory labour”, in the German text as a “zwangsarbeit” and “pflichtarbeit”, in the Russian text as a “принудительный труд” and “обязательный труд”. In international human rights treaties adopted by the United Nations, the ILO, the Council of Europe, and other international organizations, "forced labour" refers to the use of force against a person will, by imposing or threatening to impose any punishment on him; at the same time the term “compulsory labour” is defined by the state due to the need to perform any work in cases (military service, emergency service, court decision) where the performance of work or service is required.

According to ILO Convention No. 29, the term “forced or compulsory labour” is defined as follows: “... all work or service which is exacted from any person under the menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily”.⁵ Subsequently, this definition has been used as a basis in many universal and regional international agreements, as well as in the national legislation of most countries. The legal nature of “not offered himself voluntarily” and “under the menace of any penalty”, which are important elements of this definition, have been analyzed on the basis of research by a number of scholars (B.Andrees, M.Kern, C.Sottas). It is noted that in the case of forced labour, “under the menace of any penalty” does not definitely have a criminal form of punishment, but instead can lead to deprivation of privileges and some advantages; as well as the external or indirect manifestation of coercion that violates the freedom to “voluntarily provide their services” can occur not only through the actions of the authorities, but also as a result of measures taken by employers.

Developing the views of the German scientist B.Andrees, the author notes that physical pressure on a person or restriction of his freedom, or even the threat of death to the victim or his relatives, is one of the most extreme forms of coercion. In this regard, it is recognized that this practice should be approached, first of all, as a gross violation of human rights, in particular the right of a person to work freely in decent working conditions.

In the dissertation, on the basis of various sources, is analyzed the legal nature of the concept of forced or compulsory labour, and acknowledged that there are four legal elements to this concept: work or service; any person; the non-voluntary nature of the work or service; the existence of a threat of punishment for non-performance. It is emphasized that each of these elements should be given a legal assessment in ensuring the protection of the rights of the individual in cases of forced labour.

Supporting the point of view of scientists such as A.Saidov, A.Muminov, M.Tillabaev, O.Sulaymanov, M.Makhamatov, F.Khamdamova, N.Lyutov, N.Valticos, M.Humblet, M.Zarka-Martres regarding the legal nature of international labour standards, the author argues that the universality and flexibility of these standards is considered their feature, and also he proposes to include in the list of international labour standards not only conventions and recommendations, but also declarations.

The author studies the issues of forced labour on the basis of a comparative legal analysis of the legislation of foreign countries and Uzbekistan, and he noted that the constitutions of most countries (India, Bangladesh, Sudan, Afghanistan, Japan, the Russian Federation, the Arab Republic of Egypt, Kazakhstan, Azerbaijan) do not allow forced labour, prohibit it without any additional conditions, and establish liability for forced labour. It is also acknowledged that

---

⁵https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312174:NO.

the prohibition of forced labour has been strengthened in most CIS countries (Kazakhstan, Tajikistan, Kyrgyzstan, the Russian Federation, Armenia) as one of the basic principles of labor legislation, and in some countries (UK, El Salvador, Cameroon, Laos, India) special legislation has been enacted to prohibit forced labour and slave labour.

The researcher compares the application of the concept of “forced labour” in the legislation of Uzbekistan on the basis of international labor standards and the legislation of foreign countries, and concludes that there is a significant inconsistency in this regard. In the application of the concept of forced labour in the national legislation (the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Labor Code, the Law “On Employment”), lawmakers significantly amended the definition given in Convention No.29, which led to a serious lack of acceptance of the legal definition of forced labour. In national legislation the element of “not offered himself voluntarily” has been dropped from the concept of forced labour. It is noted that the non-inclusion of this element in the definition of forced labour does not allow its legal interpretation.

Analyzing international labour standards, legislation of foreign countries, as well as scientific researches, the author proposes to change the concept of “forced labour” in Article 7 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan in the following edition: *“Forced or compulsory labour means all work or service which is exacted from any person under the menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily”*.

In the dissertation, based on the analysis of the approaches of scientists L.Thomas, N.Valticos, D.Murray, H.Thomas, D.Richardson, O.Novikova, is studied the formation and development of international legal standards for the abolition of forced labour, the peculiarities of each period, changes in the forms of forced labour, the impact of political, economic and ideological factors on these processes. On the basis of such studies, it is proposed that it is necessary to periodize the formation of international legal standards, and offered in the following five stages: *the first stage* - the period from 1815 to 1930, *the second stage* - the period of 1930-1950, *the third stage* - the period covering 1950-1960, *the fourth stage* - from 1970 the period from the beginning to the early 2000s; *the fifth stage* is the period from 2000 to 2021.

It is concluded that within the UN, ILO and many regional organizations, international and regional documents on various aspects of forced labour have been adopted and a comprehensive system of international legal instruments on the abolition of forced labour and related practices has been formed. The author notes that two fundamental ILO conventions on the abolition of forced labour - on Forced Labour Convention No.29 and Abolition of Forced Labour Convention No.105 - play a fundamental role in the formation of international standards. It is also noted that the provisions of these conventions were later reflected not only in many international and regional documents, but also in domestic legislation of the states.

The second chapter of the dissertation entitled **“The legal nature of international agreements on the abolition of forced labour”**, the legal nature of universal and regional agreements on the abolition of forced labour, the essence of the fundamental ILO conventions on the abolition of forced labour, the issues of liability for the use of forced labour in international treaties and in foreign countries legislations are studied. It is noted that in most international agreements signed within the UN, ILO and regional organizations, the norms on the abolition of forced labour are generally accepted as “hard law”, and the rules supplementing the basic conventions on the abolition of forced labour are “soft law” norms. The norms of “soft law” adopted within the ILO set out such rules that complement the basic (fundamental) conventions on the abolition of forced labour.

The author emphasizes that the definition of the concept of “forced labour”, exceptions that are not considered forced labour, which are given in universal and regional documents, were accepted in accordance with the content of the rules of the fundamental conventions of the ILO.

Considering the legal nature, territorial scope, legal obligation of international agreements on the termination of forced labour, the author proposes a classification of international agreements on the following grounds: “hard law” and “soft law”, universal and regional documents, general and special agreements. The classification of international agreements on such grounds is important in the theoretical and legal study of their legal nature.

The researcher supports Professor M.V.Cabrera-Ormaza's view that the ILO established a classification or “normative hierarchy” of international agreements after the adoption of the 1998 ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, and emphasizes that the division of ILO conventions into three types - fundamental, governance (priority) and technical conventions is aimed at ensuring the implementation of ILO rules.

Of the 190 conventions adopted under the ILO, 8 are fundamental conventions, including the Forced Labour Convention No. 29, 1930 and Abolition of Forced Labour Convention No. 105, 1957, which are one of the most ratified international treaties by member states ILO. These documents are the first international documents that have legally strengthened the efforts of the world community to end forced labour.

Based on the views of scholars M.Kern, C.Sottas, H.Bulck, N.E.Rubin, L.Thomas, the author concludes that the main essence of the ILO Convention No.29 is to prohibit the use of all forms of forced or compulsory labour, to qualify and punish the use of forced labour as a crime and to ensure that the sanctions imposed are sufficiently effective, as well as Convention No.105 strictly prohibits the use of forced labour, and requires member states to end forced labour immediately.

Engaging in a scientific debate with O. Novikova's view that ILO Convention No.105 prohibits only the types of forced labour referred to in Article

1, and does not cover other possible forms of forced labour, such as serfdom, debt bondage or family obligations, the author notes that Article 1 of the Convention No.105 prohibits the use of any form of forced labour, and the provisions of this article are not types of forced labour, but rather as measures of influence by public authorities for actions of a person as a result of exercising his political, economic, social and other rights.

The researcher notes that the following are important requirements of international labour standards for the abolition of forced labour: states must not only recognize forced labour as a crime and prosecute it, but also take effective measures to prevent it, provide adequate protection for victims and bring them to justice.

Effective enforcement of norms depends primarily on the availability of sufficient legal framework. Almost all ILO member states have constitutional provisions and legislation, which prohibit forced labour or related practices, such as slavery, forced labour, human trafficking, and debt bondage.

Based on the analysis of the legislation of foreign countries (India, Pakistan, the Russian Federation, Kazakhstan, Kyrgyzstan, the Republic of Belarus, Georgia), the researcher comes to the following conclusion: while most countries have a legal framework that covers some forms of forced labour, in many states the laws do not allow for effective prosecution of perpetrators of forced labour and do not provide access to justice not for all victims. It is concluded that each state should constantly analyze its legislation on a regular basis, consider the new data on forced labour, in order to eliminate as much as possible, the gaps in the legislation.

An analysis of foreign countries legislation suggests that most countries impose severe criminal penalties for the use of forced labour (such as long-term imprisonment, large fines, damages, confiscation of property).

The third chapter of the dissertation entitled “**Legal and institutional issues of implementation of international standards on abolition of forced labour in Uzbekistan**”, analyzes legal problems of implementation of international standards on abolition of forced labour in the legislation of the Republic of Uzbekistan, peculiarities of types of implementation of international labour standards in national legislation, interrelation of norms of international labour law and domestic legislation, formation and development of institutional mechanisms on abolition of forced labour in Uzbekistan.

The author concludes that the legislation of the Republic of Uzbekistan on labor relations strengthens the principle of supremacy of international law over domestic law, and the provisions of international treaties of the Republic of Uzbekistan or ILO conventions ratified by Uzbekistan can be applied even if labor relations are not directly regulated by law.

It is analyzed the views of a number of foreign scholars (V.Leary, N.Valticos, C.Thomas, M.Oelz, H.Beaudonnet, N.Lyutov) on the relationship between national and international law in the field of labor, and the author

concludes that there are two main methods of interaction between national labor law and international labour standards: the implementation of international labour law norms into domestic law and the adoption of domestic labor legislation taking into account international labour standards.

Supporting the opinion of the Uzbek scholars M.Gasanov that “labor legislation must be in full compliance with international treaties of the Republic of Uzbekistan and ILO conventions ratified by Uzbekistan”⁶, the author notes that according to article 10 of the Labor Code the provisions of international agreements on labor issues can be directly applied in the territory of Uzbekistan.

The researcher acknowledges that there are a number of legal problems with the application of international standards of forced labor in the legislation of the Republic of Uzbekistan and makes suggestions for their elimination. In particular, there are serious inconsistencies in the interpretation of the concept of “forced labor” in Article 7 of the Labor Code, as well as in international treaties and national legislation in defining cases that are not considered “forced or compulsory labour”. The consideration of forced labour as a legal relationship that is only subject to the regulation of labor legislation, in many cases, is not justified since it is argued that illegal coercion of a person to perform work or service against his will.

According to scholar from Uzbekistan M.Makhamatov, “due to the fact that the Labor Code of the Republic of Uzbekistan contains the most important norms in the field of labor relations, it is appropriate to cite in Article 7 of the Labor Code a complete list of exceptions, which are not considered forced labour”⁷. Adding to the above opinion, the author notes that the definition of “work to be performed in other cases provided by law” in the list of cases that are not considered forced labour in the Labor Code of the Republic of Uzbekistan does not meet the requirements of international labour standards. Therefore, it is concluded that mutual coordination with the exceptions specified in paragraph 2 of Article 7 of the Labor Code with the second part of Article 29 of the ILO Convention No.29, and to include in the list of exceptional cases such as “any work or service which forms part of the normal civic obligations of the citizens of a fully self-governing country” and “minor communal services” not considered compulsory labour according to the national legislation will allow to correctly resolve problematic situations that may arise in law enforcement practice.

It is important to apply the concept of “hashar” in the practice of national legislation, to study the legal nature of the work and services carried out under

---

⁶ Гасанов М.Ю. Трудовые права молодежи: международные стандарты и национальное законодательство. “Вояга етмаганларни меҳнат соҳасида муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий жиҳатлари: миллий ва халқаро стандартлар” мавзусидаги давра суҳбати материаллари. –Т.: ТДЮИ нашриёти, 2007. – Б.70. (Gasanov M.Yu. Youth Labor Rights: International Standards and National Legislation. Materials of the round table “Legal aspects of protection of minors in the field of labor: national and international standards”. -T.: TSIL, 2007. -P.70).

⁷ Махаматов М. Ўзбекистон Республикасининг Халқаро меҳнат ташкилоти билан ҳамкорлигининг халқаро-ҳуқуқий асослари. Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореферати. Тошкент. 2019. –Б.21. (Makhamatov M. International legal framework of cooperation of the Republic of Uzbekistan with the International Labor Organization. Author's abstract of the dissertation of the doctor of philosophy (Phd) on legal sciences. Tashkent. 2019. -P.21).

this concept. Analysis of the legislation demonstrates that today in the legislation of Uzbekistan such terms as “paid public works” and “hashar” are applied. The lack of a clear definition of the term “hashar” in the legislation can lead to problems in terms of respect for the rights of persons involved in such activities. In this regard, based on the nature of social relations associated with the concept of “hashar”, the practice of applying this concept in the legislation, the following author's definition of this concept has been developed:

“Hashar - impartial and voluntary participation of team members in the performance of work necessary for the needs of the team to which they belong, including the work team, in strict compliance with the rules of labor protection and safety for the purpose of landscaping, gardening, regulation of workplaces”.

In the dissertation it is noted that the legislation of the Republic of Uzbekistan strengthens the issues of liability for forced labour in Article 51 of the Code of Administrative Liability of the Republic of Uzbekistan and Article 148² of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. The analysis of these norms are noted that the national legislation defines liability only for “administrative involvement” in forced labour, which does not comply with the requirements of international legal standards. In this regard, the author partially agrees with the opinion of the researcher U. Abdurakhmanov that “the rules applied in the legislation on criminal and administrative liability do not cover all aspects of the concept of forced labour”⁸, and emphasizes that the legislation provides for the liability of not only administrative bodies and officials for the use of forced labour, but also any person who uses this practice, will be meet the requirements of international standards. In this regard, it is justified that the removal of the words “administratively” from the provisions of Article 148² of the Criminal Code and Article 51 of the Code of Administrative Liability of the Republic of Uzbekistan allows any person engaged in forced labour to be prosecuted.

Based on the analysis of foreign countries legislation, the researcher concludes the following: it is necessary to establish administrative liability for forced labour, which is carried out in cases where the employee's labor rights are violated, wages are not paid and the established norms of working hours are not observed. As well as criminal liability should be established for the use of physical force against a person, threatening to use force, harm to health and life, restriction of his freedom and movement, confiscation of documents, involving a person in debt bondage.

The author proposes to make amendments and additions to the legislation on the introduction of norms governing the recovery of material and moral damage caused by the court at the expense of the guilty persons in favor of the victims. In this regard, it is proposed to add the following article to Chapter XII of the Labor

---

⁸ Абдурахмонов У. Понятие принудительного труда: международные стандарты и законодательство Республики Узбекистан. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси академияси ахборотномаси. 2 (42). 2020. –С.66. (Abdurakhmonov U. The concept of forced labour: international standards and legislation of the Republic of Uzbekistan. Bulletin of the Academy of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan. 2(42). 2020. –P.66.).

Code, which provides for the establishment of material liability of the employer for the use of forced labour and judicial recovery of damages: “Article 187¹. Obligation of the employer to compensate the damage caused as a result of forcing the employee to work”.

Analyzing the formation and development of institutional mechanisms for the abolition of forced labor in Uzbekistan, the researcher proposes to divide it into *two periods*: the *first stage* is the period from 1992 to 2016 (ratification of international documents on forced labour, adoption of national legislation on the abolition of forced labour, the establishment of mechanisms to ensure and monitor the implementation of these documents, the growing objections of international organizations to the systematic use of forced labour and child labor in Uzbekistan, adoption of national action plans on prevention of forced labour and child labour, as well as the formation of primary institutions for combating human trafficking); the *second stage* is the period from 2017 to 2021 (formation of special institutional mechanisms dealing with forced labour, raising cooperation with the ILO to a new level, obtaining positive feedback from international and foreign organizations, the formation of a national monitoring system to combat forced labour).

The author concludes that institutional mechanisms for combating and preventing forced labour in the Republic of Uzbekistan will be divided into *three types*: *the first type* includes collegial mechanisms for combating forced labour - the National Commission for Combating Trafficking and Forced Labour, the Coordinating Council for Child Labour in the Republic of Uzbekistan and the Republican Tripartite Commission for Social and Labor Affairs; *the second type* of mechanisms includes labor authorities and state labor inspections; *the third type* of mechanism consists of civil society institutions dealing with issues of combating forced labour - trade unions and other public organizations.

The researcher concludes that in the Republic of Uzbekistan has been formed three types of monitoring systems in the fight against forced labour: monitoring by state labour inspectors to ensure compliance with workers' labor rights; “third party monitoring” by ILO experts and human rights activists; and public monitoring by civil society institutions.

Based on the analysis of the importance of labour inspections in the fight against forced labour, the effectiveness and efficiency of their work, the researcher concludes that it is expedient to adopt an international agreement on strengthening the work of labour inspections in the abolition of forced labour within the ILO.

CONCLUSION

The following scientific-theoretical conclusions, proposals and recommendation on improvement of legislation were developed as a result of research on the issues of implementation of international standards on the abolition of forced labour into the legislation of the Republic of Uzbekistan.

I. Conclusions and recommendations for the enrichment of scientific and theoretical knowledge:

1. Analyzing the views of foreign and domestic scholars on the relationship between national legislation and international law in the field of labor, it was concluded that there were two main methods of interaction between national labor legislation and international labor standards: the implementation of international labor law in domestic law and adoption of domestic labor legislation considering international labor standards.

2. Based on the analysis of international legal instruments, national legislation and scientific literature, the following author's definition of the concepts of “forced labor” and “compulsory labour” was developed:

Forced labour – any work or service which is required from any person who does not voluntarily offer his services, against his will, under the menace of any penalty.

Compulsory labour – any work or service required by the state to eliminate the consequences of an emergency, to enforce a court decision, or to perform military service without the person's voluntary consent.

3. With the adoption of the Slavery Convention on September 25, 1926, the issue of forced labour became the subject of a systematic study and the establishment of standards at the international level. As a result of the work of the UN, the ILO, the Council of Europe and other international organizations, an integrated system of international legal instruments on the abolition of forced labour has been formed.

4. Considering the legal nature, territorial scope, legal obligation of international agreements on the abolition of forced labour, it is expedient to classify them on the following grounds: “hard law” and “soft law”, universal and regional documents, general and special agreements.

5. The formation of international legal standards aimed at the abolition of forced labour can be phased in *five stages*: in the *first stage* (the period from 1815 to 1930), the manifestations of forced labour were mainly related to the practice of slavery, and in this period were adopted the first international documents on combating and abolishing the slave trade. In the *second stage* (1930-1950) forced labour became a matter of special study of the ILO, the first universal international documents on this subject were adopted. In the *third stage* (1950-1960) was intensified the efforts of the international community to completely eliminate the use of forced labour for political and ideological purposes, the complication of debt bondage, serfdom. In the *fourth stage* (1970-2000), forced labour practices began to be widely used against relatively vulnerable groups such as children, women, and migrant workers. In the *fifth stage* (2000-2021), states adopted international standards that require the provision of effective means of protection to victims of forced labour, compensation for damage caused to them and the strengthening of sanctions against offenders.

6. According to the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in

Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime of 2000, the definition of “human trafficking” also includes forced labour, slavery or slavery-like habits, as well as involuntary conditions.

7. ILO international instruments on the abolition of forced labour include conventions and protocols containing “hard law”, as well as declarations and recommendations are “soft law”. Among the ILO conventions, the documents aimed at ensuring the protection of the basic rights of workers are fundamental conventions, two of the eight fundamental conventions are related to the abolition of forced labour. The provisions of Forced Labour Convention No.29 and Abolition of Forced Labour Convention No.105 are reflected not only in many universal and regional international treaties, but also in the legislation of States.

8. The ILO conventions provide a detailed list of cases in which the use of forced labour is prohibited, while national legislation of Uzbekistan strengthens the prohibition of forced labour just as a measure of labor discipline. The analysis of international labor standards allows us to conclude that national legislation does not comply with the provisions of ILO Forced Labor Convention No.29, despite the fact that the list of works and services that are not considered as forced labour is provided for in both international treaties and national legislation.

9. Based on the nature of social relations associated with the concept of “hashar”, the practice of applying this concept in the legislation, the following author's definition of this concept has been developed:

“Hashar - impartial and voluntary participation of team members in the performance of work necessary for the needs of the team to which they belong, including the work team, in strict compliance with the rules of labor protection and safety for the purpose of landscaping, gardening, regulation of workplaces”.

10. One of the main requirements of international standards for the abolition of forced labour is the establishment of criminal penalties in the legislation of the states for forced labour, to ensure that they are truly sufficient and strictly observed. An analysis of foreign countries legislation suggests that most countries impose severe criminal penalties for the use of forced labour (such as long-term imprisonment, large fines, damages, confiscation of property).

11. Based on the analysis of foreign countries legislation, is concluded the following: it is necessary to establish administrative liability for forced labour, which is carried out in cases where the employee's labor rights are violated, wages are not paid and the established norms of working hours are not observed. As well as criminal liability should be established for the use of physical force against a person, threatening to use force, harm to health and life, restriction of his freedom and movement, confiscation of documents, involving a person in debt bondage.

12. The formation and development of institutional mechanisms for the abolition of forced labour in Uzbekistan can be divided into *two periods: The first*

period (1992-2016) includes the following: ratification of international documents on forced labour, adoption of national legislation on the abolition of forced labour, the establishment of mechanisms to ensure and monitor the implementation of these documents, the growing objections of international organizations to the systematic use of forced labour and child labour in Uzbekistan, adoption of national action plans on prevention of forced labour and child labour, as well as the formation of primary institutions for combating human trafficking. *The second period* (2017-2021) is characterized by the emergence of special institutional mechanisms dealing with forced labour, a new level of cooperation with the ILO, positive feedback from international and foreign organizations, the formation of a national monitoring system to combat forced labour.

13. Institutional mechanisms for combating and preventing forced labour in the Republic of Uzbekistan can be divided *into three*: 1) collegial mechanisms for combating forced labour; 2) Labor bodies and state labor inspections; 3) civil society institutions dealing with the fight against forced labour - trade unions and other public organizations.

14. In the Republic of Uzbekistan, *three types* of national monitoring systems have been established in the fight against forced labour: 1) monitoring aimed at ensuring compliance with labor rights by state labor inspectors; 2) “third party monitoring” by ILO experts and human rights defenders; 3) public monitoring by civil society institutions.

II. Suggestions and recommendations for further improvement of international law and national legislation:

1. In order to increase the effectiveness of the fight against forced labour and related practices, it is proposed to adopt an international agreement on strengthening the activity of labor inspections in the abolition of forced labour within the ILO.

2. On the basis of the analysis of the international labor standards, the legislation of foreign countries it is offered to state the first part of the Article 7 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan in the following edition:

“Forced or compulsory labour means all work or service which is exacted from any person under the menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily”.

3. Article 2 of ILO Convention No.29 provides a complete and strict list of non-compulsory labour. Exceptions not provided for this list may not be established in national legislation. Accordingly, it is proposed to remove Part 2, Paragraph 5 of Article 7 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan.

4. For the purpose of mutual coordination with the exceptions established by paragraph 2 of Article 2 of the ILO Convention No.29, it is recommended to state the second part of Article 7 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan in the following edition:

*“The following is not considered forced or compulsory labour:
any work or service exacted in virtue of compulsory military service laws for work of a purely military character;
any work or service exacted in cases of emergency, and in general any circumstance that would endanger the existence or the well-being of the whole or part of the population;
any work or service exacted from any person as a consequence of a conviction in a court of law;
any work or service which forms part of the normal civic obligations of the citizens;
minor communal services of a kind which, being performed by the members of the community in the direct interest of the said community, can therefore be considered as normal civic obligations incumbent upon the members of the community”.*

5. It is proposed to state the first paragraph of Article 4 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On the general military obligation and military service” in the following edition:

“Military service is a special type of public service of citizens of the Republic of Uzbekistan in the ranks of the Armed Forces for the performance of general military service with purely military character”.

6. In order to comply with the requirements of international standards and harmonize national legislation in the involvement of persons in forced labour in emergencies, it is proposed to supplement the Law of the Republic of Uzbekistan “On Employment” with Chapter 12¹. This Chapter should define the procedure for compulsory involvement of citizens in such cases in emergencies, the categories of citizens who may be involved, the procedure for determining guarantees and compensation and their amount, the rules for ensuring the protection of labor rights in such conditions.

7. It is proposed to amend the first part of Article 95 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan as follows: *“In the event of an emergency, an employee may be temporarily transferred to another job without his or her consent. In this case, the employee can not be transferred to another job that does not correspond to his health”.*

8. The exclusion of the word “administratively” from the provisions of Article 148² of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan and Article 51 of the Code of Administrative Liability allows any person engaged in forced labour to be held criminally and administratively liable.

9. It is proposed to supplement Chapter XII (Material liability of the parties to the employment contract) of the Labor Code with Article 187¹ in the following edition:

“Article 187¹. Obligation of the employer to compensate for the damage caused as a result of forcing the employee to work

Any damage (including non-pecuniary damage) caused to the employee as a result of forcing the employee to work against his / her will by threatening to impose any penalty shall be paid in full by the employer.

The provisions of the first part of this Article shall also apply in cases where the employment relationship is not properly formalized through the fault of the employer, and the employee is allowed to practice the employment relationship in practice.

The issue of recovery of damages and its amount shall be considered in court and determined in accordance with the decision of the court”.

10. It is proposed to introduce into labor and civil law such norms as measures and scope of restoration of the rights of a victim of forced labour, in particular, exemption from forced labour, registration of an employment contract, recovery of wages, compensation for moral damage, approval of length of service in forced labour.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc 07/27.02.2020. Yu/ 108.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЁНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ЦЕНТРЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ
ЮРИСТОВ ПРИ МИНИСТЕРСТВЕ ЮСТИЦИИ РЕСПУБЛИКИ
УЗБЕКИСТАН**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

РАСУЛОВ ЖУРАБЕК АБДУСАМИЕВИЧ

**ВОПРОСЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ
ПО УПРАЗДНЕНИЮ ПРИНУДИТЕЛЬНОГО ТРУДА В
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

12.00.10 – Международное право

**АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора философии (Phd) по юридическим наукам**

Ташкент – 2021

Тема диссертации доктора философии (PhD) зарегистрирована Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № В2021.1.PHD/Yu124.

Диссертация выполнена в Ташкентском государственном юридическом университете.
Автореферат диссертации размещен на трех языках (узбекском, английском и русском (резюме)) на веб-сайте Научного совета (<http://uzmarkaz.uz/>) и Портале Информационной образовательной сети «ZiyoNet» (www.ziyo.net/uz).

Научный руководитель: **Тиллабаев Мирзатилла Адилерович**
доктор юридических наук (DSc), доцент

Официальные оппоненты: **Адилкариев Хажимурод Тухтамуродович**
доктор юридических наук, профессор
Эшматова Феруза Фархадовна
доктор юридических наук (DSc)

Ведущая организация: **Академия Генеральной прокуратуры**
Республики Узбекистан

Защита диссертация состоится «20» сентября 2021 года в 15 00 часов на заседании Научного совета DSc.07/27.02.2020.Yu/108 01 по присуждению учёных степеней при Центре повышения квалификации юристов при Министерстве Юстиции Республики Узбекистан (Адрес: 100052, Узбекистан, г. Ташкент, ул. Катта дархон, 6. Тел. (99871) 234-56-02; e-mail uzmarkaz@adliya.uz)

С диссертацией (PhD) можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Центра повышения квалификации юристов при Министерстве Юстиции Республики Узбекистан (зарегистрирована за № ~~1154~~ / (Адрес: 100052, Узбекистан, г. Ташкент, ул. Катта дархон, 6. Тел. (99871) 234-56-02).

Автореферат диссертации разослан «31» 08 2021 года
(Реестр протокола рассылки № 4 от «31» 08 2021 года).

А.А. Отажонов
Председатель научного совета по
присуждению ученых степеней,
доктор юридических наук, профессор

Ш.Н. Рахманов
Секретарь научного совета по
присуждению ученых степеней,
кандидат юридических наук

И.М. Умаратунов
Заместитель председателя Научного
семинара при Научном совете по
присуждению ученых степеней,
доктор юридических наук

Султан Умаров

ВВЕДЕНИЕ (аннотация докторской диссертации)

Целью исследования является разработка предложений и рекомендаций по совершенствованию теоретико-методологической основы имплементации международных стандартов по упразднению принудительного труда в законодательство Республики Узбекистан, международных и национальных механизмов противодействия принудительному труду.

Объектом исследования являются международно-правовые отношения, возникающие в сфере имплементации международных стандартов по упразднению принудительного труда в законодательство Республики Узбекистан.

Предметом исследования являются международные стандарты по упразднению принудительного труда, национальное законодательство Республики Узбекистан, методы имплементации международных соглашений в национальное законодательство, международные и национальные механизмы противодействия принудительному труду.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

обоснована необходимость применения терминов «принудительный труд» и «обязательный труд» в случаях принуждения к труду различного характера в соответствии с международными стандартами;

обосновано формирование целостной системы международно-правовых документов по упразднению принудительного труда и связанных с ним практик;

обосновано формирование международных стандартов по упразднению принудительного труда на пяти этапах, исходя из специфики каждого периода;

обоснована необходимость применения санкции за принудительный труд ко всем его формам, чтобы они были соразмерны тяжести совершенного деяния, а также обеспечения эффективного исполнения законодательства об ответственности;

для усиления роли инспекций труда в борьбе с принудительным трудом обоснована необходимость принятия в рамках МОТ международного договора, регулирующего деятельность инспекторов труда по упразднению принудительного труда;

обосновано разделение на два периода процессов формирования и развития институциональных механизмов по упразднению принудительного труда в Узбекистане, а также формирования национальной системы мониторинга принудительного труда.

Внедрение результатов исследования. На основе результатов научного исследования по вопросам имплементации международных стандартов по упразднению принудительного труда в законодательство Республики Узбекистан были разработаны следующие предложения:

предложение о закреплении в законодательстве принципа запрещения принудительного труда, отражено в статье 5 «Основные принципы в области

занятости населения» Закона Республики Узбекистан «О занятости населения» №ЗРУ-642 от 20 октября 2020 года в следующей редакции: «запрещение принудительного труда, то есть принуждение к выполнению работы под угрозой применения какого-либо наказания» (*Акт о внедрении Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан №02/5-391 от 6 апреля 2021 года*). Это предложение послужило основой запрещения принудительного труда не только в рамках трудовых отношений, но и во всех сферах общественных отношений;

предложение об установлении уголовной ответственности за привлечение несовершеннолетних лиц к принудительному труду, отражено в статье 1 Закона Республики Узбекистан «О внесении изменений и дополнений в Уголовный, Уголовно-процессуальный кодексы Республики Узбекистан и Кодекс Республики Узбекистан об административной ответственности» №ЗРУ-673 от 12 февраля 2021 года в следующей редакции: «Статья 1. Внести в Уголовный кодекс Республики Узбекистан, утвержденный Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года № 2012-ХII следующие дополнения и изменения: 3) из диспозиции части второй статьи 148² слова «после применения административного взыскания за такое же деяние» исключить;» (*Акт о внедрении Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан №02/5-391 от 6 апреля 2021 года*). Это предложение послужило основой обеспечения практической защиты прав несовершеннолетних лиц, устанавливая уголовную ответственность за привлечение таких лиц к принудительному труду, а также приведения национального законодательства в соответствии с ратифицированными Республикой Узбекистан конвенциями МОТ №29 и №182;

предложение о том, что принудительным трудом является любая работа или служба, требуемая от какого-либо лица под угрозой наказания, для выполнения которой это лицо не предложило свои услуги добровольно, отражено в Приложении №8 Положения о порядке идентификации и перенаправления лиц, являющихся жертвой торговли людьми или предполагаемых жертв торговли людьми, утвержденного Постановлением Кабинета Министров № 60 от 8 февраля 2021 года (*Акт о внедрении Юридического управления Кабинета Министров Республики Узбекистан № 12-18-7 от 4 мая 2021 года*). Данное предложение послужило основой совершенствования трудового и уголовного законодательства с установлением ситуации принудительного труда в идентификации лиц, являющихся жертвой торговли людьми;

предложения об усилении ответственности государств в сфере запрещения использования принудительного труда; защите молодежи от различных форм принудительного труда и устранении барьеров в пути их выхода к рынку труда; предоставлении возможности использования средствами правовой защиты жертвам принуждения в сфере труда и компенсации причиненного им ущерба, использованы в разработке резолюций Совета по правам человека ООН (*Акт о внедрении Постоянного представителя Республики Узбекистан при Отделении ООН и других*

международных организациях в г.Женеве, №UZ/UN/21-35 от 4 февраля 2021 года). Эти предложения послужили основой совершенствования правовых основ предоставления защиты жертвам принудительного труда посредством возмещения причиненного им ущерба.

Объем и структура диссертации. Структура диссертации состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложений. Объем диссертации составляет 144 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (часть I; part I)

1. Rasulov J.A. Children and forced labour: the legal nature of international labour standards // International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. Kazakhstan. SJIF 2021: 7.184. Available at <http://www.t-science.org>. Year: 2021. Issue: 08. Volume: 100. –P.42-45.

2. Расулов Ж.А. Мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро стандартларни миллий қонунчиликка имплементация қилишнинг айрим жиҳатлари // “Юридик фанлар ахборотномаси – Вестник юридических наук – Review of law sciences” илмий-амалий ҳуқуқий журнал. –Тошкент, 2020. Махсус сон. II қисм. – Б.236-244. (12.00.00; №20).

3. Расулов Ж.А. Халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар ва хорижий мамлакатлар қонунчилигида мажбурий меҳнатдан фойдаланганлик учун жавобгарликнинг айрим масалалари // Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари. Илмий-маърифий журнал. –Тошкент, 2020. №4 (88). –Б.80-84. (12.00.00; №5).

4. Расулов Ж.А. Об особенностях применения термина «принудительный труд» в национальном законодательстве Республики Узбекистан и международных трудовых стандартах // “Юридик фанлар ахборотномаси – Вестник юридических наук – Review of law sciences” илмий- амалий ҳуқуқий журнал. – Тошкент, 2020. №1. – Б.127-129. (12.00.00; №20).

5. Расулов Ж.А. Мажбурий меҳнат тушунчаси: қиёсий таҳлил // “Одиллик мезони” илмий-амалий, ҳуқуқий журнал. –Тошкент, 2019. №12. – Б.44-47. (12.00.00; №21).

6. Расулов Ж.А. Халқаро ҳуқуматлараро ва халқаро ноҳуқумат ташкилотлари ҳамкорлигининг ҳуқуқий асослари // “Халқаро муносабатлар. Сиёсат, иқтисодиёт, ҳуқуқ” илмий-назарий журнал. –Ташкент, 2014. №1. – Б.105-111. (12.00.00; №4).

7. Расулов Ж.А. Мажбурий меҳнатга қарши кураш бўйича институционал механизмлар: халқаро стандартлар ва хорижий тажриба // Сборник материалов международной научно-практической конференции «Приоритеты внешней политики Республики Узбекистан в современных условиях: экономика, право, политика» (на узбекском, русском и английском языках). Т.: УМЭД, 2021. –Б.193-198.

8. Мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича институционал механизмларнинг шаклланиши: Ўзбекистон мисолида. International conference: Science and Education / Uluslararası konferans bilim ve eğitim, may 2021, Antalya, Turkey. Scientific Publishing Center virtualconferences.press. – P.238.

9. Расулов Ж.А. Мажбурий меҳнатдан фойдаланганлик учун жавобгарликнинг ҳуқуқий асослари ва амалий жиҳатлари. // “Одил судловда

ҳуқуқни қўллаш амалиётининг долзарб муаммолари” мавзусидаги республика илмий онлайн видеоконференция материаллари тўплами. Масъул муҳаррир К.Синдаров. – Тошкент, HILOL MEDIA. 2020 йил. –Б.67-73.

10. Расулов Ж.А. Об особенностях применения термина «принудительный труд» в национальном законодательстве Республики Узбекистан и международных трудовых стандартах // “Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси: муаммо ва ечимлар” мавзусидаги ёш олимлар ва талабалар республика онлайн илмий конференцияси материаллари тўплами. – Тошкент, ТДЮУ. 2020 йил. – Б.90-94.

II бўлим (часть II; part II)

11. Расулов Ж.А. Хорижий мамлакатлар қонунчилигида коррупциявий элементлар билан боғланган мажбурий меҳнатдан фойдаланганлик учун жавобгарлик масаласининг ташкилий-ҳуқуқий жиҳатлари // Коррупцияга қарши курашиш ва комплаенс-назорат тизимини жорий этиш: муаммолар ва ривожланиш истикболлари (халқаро онлайн илмий-амалий семинари материаллари тўплами). –Т.: ТДЮУ, 2020 йил. –Б.393-402.

12. Расулов Ж.А. Меҳнатга мажбурлаш: “мажбурий меҳнат” ва “зўраки меҳнат” тушунчаларининг халқаро-ҳуқуқий стандартларда қўлланилиши // “Юрист ахборотномаси/ Вестник юриста/Lawyer herald” ҳуқуқий, ижтимоий, илмий-амалий журнал. –Тошкент, 2021. №3. –Б.93-100.

13. Rasulov J.A., Sulaymanov O.R. Abolition of forced labour: Case of Uzbekistan // Psychology and Education. USA. –№58(1). –2021. –P.4564-4580.

14. Расулов Ж.А. Мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро ва минтақавий стандартларнинг шаклланиши // “Юрист ахборотномаси/ Вестник юриста/Lawyer herald” ҳуқуқий, ижтимоий, илмий-амалий журнал. – Тошкент, 2020. №5. –Б.48-51.

15. Rasulov J.A. The concept of "forced labor": analysis of national legislation and international legal standards // TSUL Legal Report. –Tashkent. Volume 1, Issue 1 (2020). – P.146-152. ISSN: 2181-1024. Certificate: No. 1342.

Автореферат «Юридик фанлар ахборотномаси» журнали тахририятида
тахрирдан ўтказилди (25.08.2021 й.)

Бичими: 84x60 ¹/₁₆. «Times New Roman» гарнитураси.
Рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табағи: 3,25. Адади 100. Буюртма № 28/21.

Гувоҳнома № 851684.
«Тірографф» МЧЖ босмахонасида чоп этилган.
Босмахона манзили: 100011, Тошкент ш., Беруний кўчаси, 83-уй.